

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 106, 2021 – 2022

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF HISTORY

Volume 106, 2021 – 2022

МИСИЯТА НЕВЪЗМОЖНА:
РЕФОРМИ В ЦРУ ПРЕЗ 60-ТЕ И 70-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

ИВАНА НИКОЛОВА

Ivana Nikolova. MISSION IMPOSSIBLE: REFORMING THE CIA IN THE 1960S AND 1970S

The article aims to present why the efforts to reform the CIA in the 1960s and 1970s were largely unsuccessful. To do so, it traces the work of different investigative bodies into the agency's inner workings and compares their proceedings and recommendations. Three distinct attempts at reform are depicted in the study: the Bay of Pigs failure of 1961, the “*Ramparts*” exposé of 1967, and the public disclosure of the “*Family Jewels*” in 1974. The author proposes four main reasons for the failure of intelligence reform. First is the unwillingness to enact real change on the part of the authoritative bodies. Second is the information advantage the intelligence agencies hold over outside reformers. Third is the lack of consensus on the scope and direction of proposed reforms. And finally, the incompatibility between the secret nature of intelligence work and the accountability and openness required for the proper function of an established democracy.

Keywords: United States, CIA, Congress, intelligence reform, executive power, legislative power.

УВОД

По време на откриването на централата на ЦРУ (Централно разузнавателно управление) в Лангли, Вирджиния, през 1961 г. президентът Джон Ф. Кенеди казва на директора Алън Дълес: „Успехите ви остават скрити, а провалите – широко разгласявани“¹. Тези думи много точно описват начина, по който образът на Агенцията се развива през 60-те и 70-те години на ХХ в. До 1961 г. дейността ѝ не е особено позната на средностатистическия американец, но след грандиозния провал на десанта в Залива на прасетата през април 1961 г. малко по малко се огласяват различни операции на обвитото в мистерия ЦРУ. Настоящото изследване разглежда три случая, при които е направен сериозен опит за реформиране на Агенцията вследствие на публични разкрития на нейни операции. Първият от тях е споменатият десант в Залива на прасетата. Вторият е по-малко известното журналистическо разследване на сп. „Рампартс“ за тайно финансиране на обществени организации през 1967 г. И третият е публичното оповестяване на операции, провеждани на територията на САЩ през 1974 г., които водят до най-сериозното обследване на разузнавателната дейност през 1975 г. Основната ми цел е изясняване на причините, поради които в голямата си част опитите за реформи се оказват неуспешни. Затова настоящият текст проследява реакциите и действията на различните институции и предлага анализ на позитивните и негативните страни на извършените разследвания.

Заливът на прасетата, разкритията на сп. „Рампартс“ и разследванията от 1975 г. са добре познати в историографията. Слабостта на огромната част от съществуващата литература е липсата на сравнителен анализ и по-общ поглед към проблемите на ЦРУ. По-голямата част от историографията е тясно специализирана в един период или една операция. Чудесен пример са изследванията на Джон Прадос или Франк Рафалко, които хвърлят повече светлина върху оперативната дейност на територията на Съединените щати². По-общите изследвания пък са прекалено широкообхватни. Например отличният труд на Брент Дурбин за политиката на реформиране на разузнавателната дейност в САЩ³. Монографията обхваща прекалено голям период (1941 – 2015) и съответно не представя пълноценен анализ на проблемите на разузнавателната общност в периода на разведвяването. Фокус на Дурбин са успешните опити за реформи около създаването на ЦРУ през 1947 г. и по-късно промените след 11 септември 2001 г. Още един подобен пример е изследването на Родри

¹ Dulles, Allen. *The Craft of Intelligence*. New York: Harper & Row, 1965, p. 47.

² Prados, John. *Lost Crusader: The Secret Wars of CIA Director William Colby*. Oxford: Oxford University Press, 2003; Rafalko, Frank J. *MH/CHAOS: The CIA's Campaign Against the Radical New Left and the Black Panthers*. Annapolis: Naval Institute Press, 2011.

³ Durbin, Brent. *The CIA and the Politics of US Intelligence Reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

Джерис-Джоунс, което засяга съвместимостта на разузнавателната дейност с принципите на американската демокрация⁴. Друг съществен проблем на историографията са политическите пристрастия на авторите. Очаквано, по-либералните от тях са по-критични към Агенцията, а по-консервативните – по-снизходителни⁵. Докато първите обръщат повече внимание на нарушените морално-етични норми, вторите се фокусират върху политическите реалности на Студената война. В родната историография трябва да се спомене името на Йордан Баев, чиято монография за американското разузнаване в България между 1941 и 1991 г. не само запознава българския читател с конкретните дейности на щатските служби у нас, но представя и развитието на разузнавателната общност в САЩ през годините⁶.

Настоящото изследване дефинира четири основни пречки пред успешното реформиране на ЦРУ. На първо място, липсата на достатъчна мотивация за промяна в институциите – Белия дом, Конгреса и самата Агенция. Президентите и прилежащите им агенции са доволни да функционират без стриктен контрол. До втората половина на 60-те години Конгресът е демотивиран да действа заради отсъствието на обществен натиск и желанието за придържане към следвоенния двупартиен консенсус във външната политика. Друга съществена пречка е липсата на информация извън контрола на службите, което пречи на формирането на инициативи за промяна. За разлика от други сектори в държавното дело, при разузнаването липсват алтернативни източници на сведения, които да спомогнат за формиране на страничен и по-обективен поглед върху работата на Агенцията. Неслучайно наченки за промяна се раждат едва когато редица операции стават публично достояние. Трето, липсата на междуинституционален консенсус за целите на реформите спира успешната им реализация. Това е особено валидно за разследванията през 1975 г., когато съществува съгласие за налагане на промени, но не и за характера им.

Според мен обаче основният недостатък на голяма част от опитите за промени е погрешният фокус на реформаторите. Големият проблем на разузнавателната общност не се корени в процедурните ѝ слабости, а в несъвместимостта на подобна дейност с принципите на либералната демокрация. В този смисъл най-сериозната пречка пред плавното функциониране на агенции като ЦРУ е разрешаването на конфликта между секретността и публичната отговорност, която институциите би трябвало да носят пред електората.

⁴ **Jeffreys-Jones**, Rhodri. *The CIA & American Democracy*. Third Edition. New Haven: Yale University Press, 2003.

⁵ Напр. **Johnson**, Loch. K. *America's Secret Power: The CIA in a Democratic Society*. Oxford: Oxford University Press, 1989 и **Breckinridge**, Scott D. *The CIA and the U.S. Intelligence System*. London: Routledge, 2019.

⁶ **Баев**, Йордан. *Американското разузнаване и България (1941–1991)*. София: Изток – Запад, 2021.

Пряко свързан с това е и парадоксът на публичния контрол над службите за сигурност или необходимостта да се одобряват засекретени материали или операции от съответните контролни органи, без те да бъдат компрометирани. Дилемата как да функционират подобни служби в една демокрация е най-сериозното предизвикателство пред американските институции. Събитията след 11 септември 2001 г. и особено разкритията на Едуард Сноудън през 2013 г. показват, че тази дилема все още не е решена, но това не означава, че не са правени опити за преодоляването ѝ дори в годините на Студената война.

НОРМАТИВНА РАМКА НА ЦРУ И РАННИ РЕФОРМЕНИ ОПИТИ

За да разберем какви са проблемите, които различни комисии през 60-те и 70-те ще се опитат да решат, първо трябва да се запознаем със законодателството, с което е формирано ЦРУ, както и с някои от по-важните директиви на Съвета за национална сигурност (СНС), допълващи функциите му⁷. Агенцията е създадена със Закона за национална сигурност от 1947 г. с цел да се координират всички разузнавателни агенции и департаменти под един директор на централното разузнаване. Задачите ѝ са да съветва, да дава препоръки и да оценява разузнавателна информация за новосъздадения СНС, за да може президентът да е добре информиран при вземане на решения⁸. За дейност вътре в САЩ законът позовава, че Агенцията може да събира и анализира разузнавателна информация, свързана с националната сигурност, при условие че няма полицейски функции или изобщо такива, съотносими с вътрешната сигурност. В същото време обаче, директорът е отговорен да пази източниците и методите за провеждане на операции от попадане в неоторизирани ръце⁹. През 1949 г. е приет допълнителен Закон за ЦРУ, който му дава нови административни правомощия, включително завидна свобода по отношение на бюджета¹⁰. Текстът на Закона за национална сигурност е умишлено бегъл и неясен, за да се даде максимална гъвкавост на действие на новосъздадено-

⁷ В настоящия текст директивите на СНС са дадени с английските им съкращения. До 60-те години, в зависимост от предназначението им, те се наричат National Security Council Policy Papers (NSC) и National Security Council Intelligence Directive (NSCID), като при управлението на Кенеди името им е сменено на National Security Action Memoranda (NSAM). Вж. *пак там*, с. 22–23 за по-подробно обяснение.

⁸ **National Security Act of 1947**, Pub. L. 80-253, Sec. 102 (d). In: U.S. Statutes at Large, Vol. 61 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form:

<https://www.loc.gov/collections/united-states-statutes-at-large>

⁹ *Пак там*, Sec. 102 (d) (3).

¹⁰ **Central Intelligence Agency Act of 1949**, Pub. L. 81-110, Sec. 6; 10. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 63 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form:

<https://www.loc.gov/collections/united-states-statutes-at-large>

то Управление. Основното притеснение на законодателите не е, че ЦРУ ще прекрачи границите на допустимото извън САЩ, а че ще го направи вътре в страната. Опасенията от създаване на „второ Гестапо“ подтикват добавянето на текста, че Агенцията няма полицейски функции¹¹. Неслучайно през 60-те и 70-те години най-бурните обществени реакции идват именно от разкритията за операциите на Лангли вътре в страната.

Още от първото си заседание СНС започва приемането на редица директиви, които уточняват обхвата на действия на ЦРУ¹². Пряко свързани с настоящото изследване са директивите, отнасящи се към извършването на *тайни операции* (*covert operations*) и дейности вътре в Съединените щати. С оглед на противопоставянето със СССР, през декември 1947 г. по силата на NSC 4-A е утвърдено тяхното провеждане¹³. Под *тайни операции* се разбират действия като пропаганда, подривни операции, саботаж и други¹⁴. Макар и да не са директно споменати в Закона за националната сигурност, те спадат към категорията „други дейности“, удобно поставена в законовия текст¹⁵. До 1950 г. са конкретизирани и ограниченият брой позволени дейности на територията на САЩ. Сред тях са превенция на изтичане на държавни тайни, проучване и обучение на кадри, работа с информатори, събиране на информация за други държави и пр.¹⁶ Разбира се, всички тези директиви са засекретени и малцина знаят за съществуването им. Това отчасти обяснява разнопосочните реакции на разкритията през 60-те и 70-те години. Докато някои веднага обвиняват Агенцията в нелегални действия, в Лангли всички са убедени, че делата им са законосъобразни.

Що се отнася до контрола над ЦРУ, в Конгреса се създават специални подкомисии към комисииите за бюджета и въоръжените сили към двете камари. До разногласията, породени от Виетнамската война, и промяната на баланса на силите във Вашингтон покрай „Уотъргейт“, подкомисиите не упражняват особено строг контрол върху Агенцията¹⁷. Една причина за това е двупартий-

¹¹ Вж. напр. **Foreign** Relations of the United States (**FRUS**), 1945–1950, Emergence of the Intelligence Establishment. Washington: 1996, Document 219.

¹² Вж. *Пак там*, документ 422 sq.

¹³ *Пак там*, документ 253.

¹⁴ Вж. NSC 10/2, *Пак там*, документ 292.

¹⁵ **National** Security Act of 1947, Pub. L. 80-253, Sec. 102 (d).

¹⁶ **FRUS**, 1945–1950, Documents 427; 430; **FRUS**, 1950–1955, The Intelligence Community. Washington: 2007, Document 33.

¹⁷ **Snider**, L. Britt. *The Agency and the Hill: CIA's Relationship with Congress, 1946–2004*. Washington: Center for the Study of Intelligence, 2008, p. 94; **Paterson**, Thomas G. *Meeting the Communist Threat: Truman to Reagan*. Oxford: Oxford University Press, 1988, с. 237–240. Тук заслужава да се спомене изследването на Дейвид Барет, чиято теза е, че комисииите в Конгреса са упражнявали много по-сериозен контрол, отколкото се допуска в историографията, но голяма част от документацията е унищожена или изгубена. **Barett**, David M. *The CIA & Congress. The Untold Story from Truman to Kennedy*. Lawrence: University Press of Kansas, 2005, p. 4, 30, 119.

ният консенсус във външната политика – конгресмените не искат да пречат на воденето на Студената война. Друга причина е незнанието и понякога незаинтересоваността на законодателите към оперативна информация. Много от тайните операции не се споделят предварително с комисиите¹⁸. Процесът по одобрение и поне на теория контрол над тях се извършва от специален комитет към президентската администрация. Съставът му зависи от волята на президентите през годините, например Ричард Никсън прибавя секретаря по правосъдието, но основните членове са президентският съветник по национална сигурност, представители на Държавния департамент и Пентагона и директора на ЦРУ. Комитетът е именуван по номера на директивите, с които е преобразуван, и затова периодично сменя името си¹⁹. В хода на реорганизации на функциите му през годините се правят няколко опита за затягане на контрола върху тайните операции с незначителен успех. В крайна сметка неясният текст на законите, придружен със слабия надзор над разузнавателната дейност водят до безконтролното разпространение на погрешни практики в продължение на повече от 20 години.

От самото начало на съществуване на Агенцията се появяват и първите експертни оценки на дейността ѝ. В настоящото изследване ще обърнем внимание на основните заключения, изказани от експертните комисии на Алън Дълес (1949), ген. Джеймс Дулитъл (1954) и Джон Хъл (1961). Най-общо техните коментари засягат несъвършенствата в организацията и управлението на ЦРУ. Отчетена е слабата роля на Агенцията като централен орган на цялата разузнавателна общност²⁰. Свързана с това е и двойствената роля на директора – той е едновременно ръководител на ЦРУ, но и координатор на цялата общност. Както ще видим, прекомерните отговорности на директора са една от централните критики към структурата на общността до разделянето на поста през 2005 г. Друг съществен недостатък е слабата междуведомствена комуникация и ниското равнище на обмен на информация²¹. И това се превръща в лийтмотив на разследващите комисии. Въпреки това, специално докла-

¹⁸ Комисията „Чърч“ установява, че от 33 тайни операции в Чили, одобрени от Комитета 303/40 между 1963 и 1974 г., Конгресът е уведомен само за 8. **U.S. Senate. Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities. Foreign and Military Intelligence.** Book I, April 26, 1976. Washington: USGPO, 1976, p. 150.

¹⁹ През разглеждания период той сменя името си три пъти – през 1954 г. става известен като Комитет 5412, от 1964 г. е Комитет 303 и през 1970 г. е прекръстен на Комитет 40. **FRUS**, 1950–1955, Document 171; **FRUS**, 1964–1968, Vol. XXXIII. Washington: 2004, Document 203; **FRUS**, 1969–1976, Vol. II. Washington: 2006, Document 203.

²⁰ **FRUS**, 1945–1950, Document 358; **FRUS**, 1961–1963, Vol. XXV. Washington: 2001, Document 82.

²¹ **Report on the Covert Activities of the Central Intelligence Agency**, p. 25. *CIA FOIA Reading Room* [online]. 12 December 2016 [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp86b00269r000100040001-5>.

дът на Дулитъл отчита и значителния постигнат прогрес за краткия период на съществуване на ЦРУ към 1954 г.²²

Може би най-голямата слабост на ранните експертни комисии е ограниченият им поглед върху събитията. Всички те обръщат внимание единствено на ефективността на службите, без да поставят под въпрос легалната или моралната страна на извършваните дела, която ще стане доминираща през 60-те и 70-те години. Силният институционален консенсус за методите на водене на Студената война и фокусирането основно върху подобряването на оперативния капацитет на службите определено пречи на по-критичен поглед върху съвместимостта на разузнавателната дейност, и най-вече тайните операции, с демократичните ценности. Неслучайно в историята на ЦРУ именно 50-те години, и по-точно управлението на Алън Дълес между 1953 и 1961 г., са окачествявани като златен век за Агенцията²³. В този ранен етап на Студената война малцина се съмняват в компетенциите и правотата на президентската институция и приходящите ѝ департаменти и агенции. Както ще видим, тази представа коренно се преобръща в следващите десетилетия.

ЗАЛИВЪТ НА ПРАСЕТАТА И КРАЯТ НА ЗЛАТНИЯ ВЕК НА ЦРУ, 1961 г.

Десантът на обучени и финансирани от ЦРУ кубинци в Залива на прасетата през април 1961 г. е първият публичен провал на Агенцията, прочул се в целия свят. Операция “ZAPATA”, целяща свалянето на Фидел Кастро, остава в историята като една от най-популярните американски тайни операции и фактите около нея са достатъчно известни, за да не е необходимо да се спираме подробно върху тях²⁴. Важен за настоящото изследване е въпросът какви са последствията от нея най-вече за Агенцията. Президентът Джон Ф. Кенеди, встъпил в длъжност по-малко от три месеца преди началото на операцията, поема публичната отговорност, но зад кулисите вини Лангли за неуспеха. Твърди се, че непосредствено след провала се зарича „да разцепи ЦРУ

²² *Пак там*, с. 19.

²³ **Callanan**, James. *Covert Action in the Cold War US Policy, Intelligence and CIA Operations*. London: I.B. Tauris, 2010, p. 5.

²⁴ Добър източник за подробна информация относно десанта в Залива на прасетата е официалната история на операцията на ЦРУ в пет тома, четири от които са достъпни от Архива за национална сигурност (том 5 все още е засекретен). **The Official History of the Bay of Pigs Operation**. *The National Security Archive* [online]. 15 August 2011 [Viewed 14 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB355/index.htm>. За алтернативни гледни точки вж. книгата на Фабиан Ескаланте, представител на кубинските тайни служби. **Escalante**, Fabián. *CIA covert operations against Cuba, 1959–62*. Melbourne: Ocean Press, 1995.

на хиляди парчета²⁵. И от други части на администрацията се чуват подобни мнения, включително Държавния департамент²⁶. Макар и ЦРУ да запазва целостта си, администрацията на Кенеди променя начина на провеждане на тайни операции, именно благодарение на провала на “ZARATA”.

Президентският гняв има своите основания, Заливът на прасетата не е просто провал, а е публичен провал. Пропадналият десант уронва престижа не само на Агенцията, а и на Съединените щати като цяло. Доверието към страната дори от приятелски правителства е разклатено по такъв начин, че в резултат може да се твърди, че цялостният образ на Щатите по света е трайно влошен. Специално ЦРУ се превръща в основния заподозрян за всевъзможни конспирации и вътрешнополитически проблеми на различни лидери по света²⁷. В книгата си от 1967 г., посветена на антиамериканските настроения по света, журналистът Томас Б. Морган обяснява растящия антиамериканизъм по света и с дейността на Агенцията, и най-вече следвоенния интервенционизъм на САЩ²⁸.

Реакцията вътре в страната е шок най-вече от явната некомпетентност на разузнавателните служби. През 50-те години ЦРУ съумява да изгради репутация на компетентна и ефективна държавна структура²⁹. Със Залива на прасетата обаче този образ започва да се пропуква, за да стигне до най-ниската си точка в средата на следващото десетилетие. Едно от явните последствия от провала са оставките на Дълес, заместник-директора по планирането Ричард Бисел и заместник-директора ген. Чарлс Кабел³⁰. До края на 1961 г. извън публичното пространство са проведени две разследвания, търсещи причините зад провала. Едното се изпълнява от посочен от президента панел, а другото е вътрешно разследване. И двете отбелязват някои добре известни слабости на американската разузнавателна дейност, като лошата комуникация между различните звена и оттам лошата организация на операциите. Но присъстват и някои нови препоръки, особено що се отнася до провеждането на бъдещи паравоенни операции.

Първото разследване започва на 22 април 1961 г., само няколко дни след десанта, и се оглавява от ген. Максвел Тейлър, началник-щаб на армията. В раз-

²⁵ **Marchetti**, Victor, **Marks**, John D. *The CIA and the Cult of Intelligence*. Third Edition. New York: Dell Publishing, 1983, p. 27.

²⁶ **Jeffreys-Jones**, Rhodri. *Цит. съч.*, с. 128.

²⁷ *Пак там*, с. 123–124.

²⁸ **Morgan**, Thomas B. *Among the Anti-Americans*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967, p. 4.

²⁹ **Wilford**, Hugh. *The Mighty Wurlitzer How the CIA Played America*. Cambridge: Harvard University Press, 2009, p. 7.

³⁰ Бисел е основният архитект на десанта при Залива на прасетата. За повече информация вж. **Weiner**, Tim. *Legacy of Ashes. The History of the CIA*. New York: Doubleday, 2007, p. 173 sq.

следващия панел са включени и секретарят по правосъдието Робърт Кенеди, адм. Арли Бърк, началник военноморски операции, и Алън Дълес. Финалният доклад от 13 юни с. г. се спира най-вече върху организационните слабости на “ZAPATA”³¹. Сред заключенията на панела са, че Лангли няма капацитета да изпълнява подобни мащабни акции самостоятелно и в бъдеще такива планове трябва да бъдат минимум съгласувани или изцяло прехвърлени към Пентагона³². Като цяло се препоръчва по-добра координация между различните департаменти и агенции за формиране на последователна национална стратегия за провеждането на паравоенни операции³³. Освен това е отбелязано, че Агенцията даже няма правомощия да извършва големи паравоенни операции по силата на NSC 5412/2³⁴. Докладът критикува както слабото представяне на ЦРУ, така и президентската институция, защото именно тя не съумява да създаде механизми за по-добра координация между различните си структури³⁵. Това само по себе си е любопитно, като се има предвид, че братът на президента е участник в панела, а докладът е предназначен ексклузивно за Овалния кабинет.

Много по-подробно се оказва разследването на главния инспектор на ЦРУ Лаймън Къркпатрик, приключено през октомври 1961 г. То се спира единствено върху действията на Агенцията и в заключение предлага съществена вътрешна реорганизация. Сред основните грешки, отчетени от инспектора, са липсата на обективно оценяване на шансовете за успех на операцията в различните ѝ етапи на развитие. Оттам и неадекватността на комуникацията между Агенцията и Белия дом, благодарение на която президентът – основната фигура, която взема решенията, се оказва неосведомен за промени в ситуацията в ключовия момент, когато “ZAPATA” започва да клони към провал³⁶. Затова Къркпатрик заключава, че паравоенните операции следва да се изпълняват изцяло от Департамента по отбрана³⁷. За по-благоприятното протичане на бъдещи тайни операции се препоръчва значително повишаване качеството на организацията и управлението вътре в ЦРУ. Едно от предложенията на главния инспектор е подсилване на вътрешния надзор още на ниво планиране чрез провеждане на предварителни консултации с несвързан (и от-

³¹ Финалният доклад на панела на Тейлър е публикуван във **FRUS**, 1961–1963, Vol. X, Documents 230–234. За работата на панела, включително извадки от интервютата му със свидетели, вж. *Пак там*, документи 169; 174; 193; 209; 210; 218; 221; 229.

³² *Пак там*, документ 233.

³³ *Пак там*, документ 232.

³⁴ *Пак там*, документ 233.

³⁵ *Пак там*, документ 232.

³⁶ **Inspector** General's Survey of the Cuban Operation and Associated Documents, p. 57. *The National Security Archive* [online]. 1 August 2011 [Viewed 14 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB353/>.

³⁷ *Пак там*, с. 148.

там по-обективен) отдел, като например Службата за национални анализи³⁸. Също така усъвършенстване на компетентността на служителите и методите на събиране на секретна информация. Не на последно място – подобряване на процедурите по формиране на работни групи и адекватен кадрови подбор за различните задачи³⁹. В историографията докладът на Кръкпатрик е високо оценен, макар и да е горчива чаша за част от колегията на Агенцията⁴⁰.

Провалът на операцията в Залива на прасетата и последвалите го разследвания водят до няколко преки резултата. Белият дом предприема редица действия най-вече по посока подобряване качеството на събиране на секретна информация и оперативния капацитет на ЦРУ. В тази връзка е възстановен Консултативният съвет за външно разузнаване към президента (от англ. ез. The President's Foreign Intelligence Advisory Board – PFIAB). Оригинално създаден от Айзенхауер през 1956 г., Кенеди практически го разпуска в началото на управлението си, смятайки го за ненужен⁴¹. През май 1961 г. с президентски указ той придобива названието Консултативен съвет за външно разузнаване към президента⁴². Съветът има правомощията да наблюдава и оценява дейността на разузнавателните агенции⁴³. С цел по-голяма обективност членовете му обикновено не са част от службите, а идват от политиката, бизнеса и най-вече от армията. По време на администрацията на Айзенхауер Съветът подготвя 13 доклада с 37 препоръки, включително преразглеждане и осъвременяване на директивите на СНС, намаляване на дублирането на задачи в различните агенции, както и мерки за постигане на по-задълбочена интеграция вътре в разузнавателната общност⁴⁴. По времето на Кенеди PFIAB изживява своя апогей. За 29 месеца са направени 170 препоръки, от които 125 са одобрени⁴⁵.

На теория подобен орган звучи способен да упражни адекватен външен контрол по отношение дейността на разузнавателните агенции. На практика обаче не липсва критика към PFIAB. Бившият служител на ЦРУ Виктор Мар-

³⁸ *Пак там*, с. 149.

³⁹ *Пак там*, с. 149–150.

⁴⁰ **Powers**, Thomas. *The Man Who Kept the Secrets. Richard Helms and the CIA*. New York: Pocket Books, 1979, p. 140. Вж. напр. отговора на Бисел: **An Analysis of the Cuban Operation by the Deputy Director (Plans), Central Intelligence Agency, 18 January 1962**. *The National Security Archive* [online]. 1 August 2011 [Viewed 16 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB353/>.

⁴¹ **Clifford**, Clark, **Holbrooke**, Richard. *Counsel to the President: A Memoir*. New York: Anchor Books Doubleday, 1992, p. 351.

⁴² От английското President's Foreign Intelligence Advisory Board (PFIAB). Оригиналният име на съвета е President's Board of Consultants on Foreign Intelligence Activities (PB-CFIA), създаден с Executive Order 10656, February 6, 1956. *Public Papers of the Presidents: Dwight D. Eisenhower*.

⁴³ **Executive Order 10938**, May 4, 1961. *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy*.

⁴⁴ **FRUS**, 1961–1963, Vol. XXV, Document 82.

⁴⁵ **Clifford**, Clark, **Holbrooke**, Richard. *Цит. съч.*, с. 351.

чети го определя като „повече досада, отколкото истински контролен механизъм“ за разузнавателните агенции и послушен разследващ орган за президентите⁴⁶. Той правилно отбелязва, че Съветът има единствено консултативни функции, т. е. не може да прилага сам промени, което практически го прави безсилен за упражняване на реален контрол⁴⁷. Може би основната слабост на PFIAB е, че ефикасността му е обвързана с президентската воля. Както и при останалите бюрократични структури в рамките на изпълнителната власт, значимостта и ефикасността на Съвета зависи най-вече от личното мнение на обитателя на Овалния кабинет. Например броени месеци преди десанта при Залива на прасетата PFIAB засвидетелства скептичност относно способността на Агенцията да провежда тайни операции: „Ние продължаваме да изразяваме съмнение дали [...] ЦРУ е достатъчно добре организирано и управлявано, за да изпълнява тайни операции [...] Не можем да заключим, че дотук изпълнените мисии на ЦРУ са си заслужавали риска или огромните човешки, финансови и други изразходени ресурси [...] Ние вярваме, че концентрацията на ЦРУ върху политически, психологически и други тайни операции значително намалява капацитета за изпълнение на основната му мисия по събиране на информация“⁴⁸. Затова е препоръчано пълно преоценяване капацитета на Лангли в това направление. Впоследствие разследването на Тейлър също стига до подобни заключения⁴⁹. Промяната, която Кенеди инициира по отношение на тайните операции, обаче не е точно това, което са си представляли препоръчващите преоценка на оперативната дейност на ЦРУ.

Едно от предприетите от администрацията действия е одобряването на NSAM 57 през юни 1961 г.⁵⁰ Той постановява процедурата за извършване на паравоенни операции. Първоначално всеки план се обсъжда от Комитета 5412 и след одобрение от президента се насочва към най-компетентния орган за изпълнението му. Департаментът по отбрана е посочен като номинално отговорен за тях, но не е изключен и вариантът ЦРУ да ги осъществява. От следващите години става ясно, че Агенцията не само продължава да реализира подобни операции, но увеличава многократно мащаба, особено когато става дума за Югоизточна Азия, и в частност Виетнам и Лаос. Друг съществен акт на президента в областта е практическото разцепване на Комитета 5412 на три групи и преместването на центъра на тежестта му на авеню „Пенсилвания“⁴⁶. Неслучайно съветникът по национална сигурност става принципния председател на Комитета, а срещите му вече се свикват в Белия

⁴⁶ **Marchetti**, Victor, **Marks**, John D. *Цит. съч.*, с. 286.

⁴⁷ *Там*, с. 286.

⁴⁸ **FRUS**, 1961–1963, Vol. XXV, Document 82.

⁴⁹ **Callanan**, James. *Цит. съч.*, с. 143.

⁵⁰ **FRUS**, 1961–1963, Vol. VIII, Document 34.

дом вместо в Държавния департамент⁵¹. Пълният състав на Комитета продължава да осъществява надзор над всички тайни операции, но се оформят две подгрупи – едната с фокус върху Югоизточна Азия и втората, направлявана лично от Робърт Кенеди, концентрирана върху Куба. Оказва се, че провалът на десанта в Залива на прасетата не само не подтиква администрацията да намали тайните операции, а постига точно обратното – броят им се увеличава. Айзенхауер одобрява 170 значителни тайни операции за осем години, докато Кенеди дава ход на 163 за по-малко от три⁵². Специално по отношение на Куба неуспешният десант на практика води до значителното и дългосрочно влошаване на американско-кубинските отношения. Неуспехът не променя стремежа на администрацията да продължи политиката си за сваляне на Кастро и още преди края на 1961 г. президентът одобрява нова операция “MONGOOSE”⁵³. Именно в рамките на тази операция се предприемат опити за убийството на кубинския лидер, които ще станат обект на значителен укор в средата на следващото десетилетие.

МОРАЛЪТ НА МОДА, ИЛИ ЦРУ И РАЗКРИТИЯТА НА СП. „РАМПАРТС“ ОТ 1967 г.

Наследникът на Дълес – Джон Маккоун, не идва от разузнавателните среди. Той е бивш председател на Комисията по атомна енергия. Неговата концепция за дейността на Лангли е коренно различна от тази на предшественика му. Според Маккоун фокусът на Агенцията е неправилно изместен върху провеждането на тайни операции и следва да се върне към основните ѝ функции – събиране и анализ на секретна информация и координация на разузнавателната общност⁵⁴. Новият директор обаче има прекалено малко време, за да успее да наложи наистина трайни промени, тъй като подава оставка след 4 години. След него за малко над година управлението се поема от вице-адм. Уилям Рейбърн, който също няма предходен опит с разузнаването. През юни 1966 г. Рейбърн е заменен от оперативен ветеран и кариерен разузнавач на име Ричард Хелмс, който дотогава е заместник-директор по планирането. Следващият обществен фурор обаче не произлиза от работата на Хелмс като директор, а отново е плод на епохата „Дълес“.

⁵¹ **FRUS**, 1961–1963, Vol. XXV, Document 263.

⁵² **FRUS**, 1964–1968, Vol. XXXIII, Document 263.

⁵³ Вж. **FRUS**, 1961–1963, Vol. X, Document 270 sq. Специално за опитите за убийство вж. **U.S. Senate**, *Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders. An Interim Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities*, November 20, 1975. Washington: USGPO, 1975, p. 71 sq.; **Callanan**, James. *Цит. съч.*, с. 175 сл.

⁵⁴ **FRUS**, 1961–1963, Vol. XXV, Document 113.

Както и десантът при Залива на прасетата, така и скандалът от 1967 г. става обществено достояние. За разлика от 1961 г. обаче, шест години по-късно излезлите наяве тайни операции повдигат въпроси не толкова за компетентността на службите, колкото дали действията им са морално издържани и дори легални. През 1967 г. е разкрито тайното спонсориране на младежки и други обществени организации с международно присъствие от страна на ЦРУ. Агенцията защитава дейността си като необходима за предоставяне на алтернатива на съветската пропаганда и доминиращо влияние в студентски организации в Западна Европа и Третия свят⁵⁵. През 40-те години това обяснение е достатъчно, за да предотврати журналистическо разследване, но характерът на Студената война и вярата на американците към правителството коренно се променят между 40-те години и 1967 г.⁵⁶

Във втората половина на десетилетието започва да се пропуква общественото доверие в политическите институции и най-вече в изпълнителната власт, в това число и в ЦРУ. Същото важи и за топлите отношения между журналисти и Белия дом, значително спомогнали за запазването на добрия имидж на президентите през годините. Покрай Виетнамската война и „дупката в доверието“ обаче те започват да ерозират до достигане на дъното по време на аферата „Уотъргейт“. Всичко това не означава, че Агенцията няма своите защитници. В отговор на критиката към нея един от големите вестници от Филадельфия припомня следното: „Случило се е да живеем в свят като джунгла, а не някаква утопия, където разузнавателните служби на страната могат да оперират открито [...]“⁵⁷. Но настъпилите промени в американското общество през 60-те години значително спомагат за прохождането на американската разследваща журналистика, включително по теми, свързани с националната сигурност.

През февруари 1967 г. лявото списание „Рампартс“ публикува собствено разследване, което показва как в последните две десетилетия ЦРУ тайно финансира младежки и студентски организации. Фокусът пада върху едно от най-големите студентски сдружения – Националната студентска асоциация (НСА), което в пика на популярността си представлява повече от 400 амери-

⁵⁵ Може би най-аргументираната защита идва от Ричард Хелмс. Вж. **Helms, Richard, Hood, William.** *A Look Over My Shoulder: A Life in the Central Intelligence Agency.* New York: Random House, 2003, pp. 346–348.

⁵⁶ Пример за топлите отношения между властта и представители на четвъртата власт е фактът, че редица журналисти разполагат с предварителна информация за десанта при Залива на прасетата, но не я публикуват в името на опазване на националната сигурност. **Marchetti, Victor, Marks, John D.** *Цит. съч.*, с. 299–300. Специално, когато става дума за ЦРУ, страхът от издаване на държавни тайни играе огромна роля за автоцензурата в пресата поне до края на 60-те и началото на 70-те години.

⁵⁷ Пълният текст на статията е публикуван в *Congressional Record*, Vol. 113. Washington: USGPO 1967, pp. 4558–4559.

кански университета⁵⁸. Международната дейност на НСА включва изпращане на делегации на различни международни форуми, както и отпускане на стипендии за посещения в САЩ на студенти от Третия свят. Скъпите пътувания в чужбина се оказват платени почти изцяло от Лангли. Редица наблюдатели квалифицират тези действия на Агенцията като корумпиране на ценностите и възползване от наивността на американската младеж⁵⁹. Представители на ЦРУ настояват, че сътрудничеството с НСА е изцяло доброволно, което е оспорвано в част от историографията⁶⁰. Това е противоречиво твърдение, най-малкото защото в замяна на сътрудничество, на студентите се предлагат стипендии, освобождаване от военна служба и други привилегии, които са трудни за отказ. Но всичко това не означава, че се упражнява външен контрол над организации като НСА. В монографията си по темата Хю Уилфорд констатира, че Агенцията може и да изявява желание да диктува условията в отношенията си със спонсорираните от нея организации, но в повечето случаи не успява⁶¹.

Оказва се, че ЦРУ използва едни и същи фиктивни фондации за отпускане на средства през годините и по този начин цялата операция за тайно спонсориране на различни обществени организации рухва като къща от карти⁶². Наред с „Рампарте“, и големите национални издания, като в. „Ню Йорк Таймс“, се включват със собствени разследвания, които хвърлят светлина върху тайно финансиране на над 50 граждански организации, включително профсъюзи, университетски структури, благотворителни дружества и дори журналистически гилдии. Извадено на показ е и спонсорството на Агенцията за много списания, книги и други публикации⁶³. По-късно Комисията „Чърч“ открива, че до 1967 г. над 1000 книги са издадени със средства от ЦРУ⁶⁴. Най-големите разкрития са тайното участие на Лангли в Конгреса за културна свобода, ан-

⁵⁸ **Wilford**, Hugh. *Цум. съч.*, с. 136.

⁵⁹ Вж. напр. изказването на сенатор Гейлорд Нелсън, демократ от Уисконсин в *Congressional Record*, Vol. 113, p. 4244.

⁶⁰ **Breckinridge**, Scott D. *Цум. съч.*, с. 303; **Jeffreys-Jones**, Rhodri. *Цум. съч.*, с. 158. В тази връзка е интересен разказът на бившия член на НСА Карен Паджет как научава за връзката между студентската организация и ЦРУ. Вж. **Paget**, Karen M. *Patriotic Betrayal. The Inside Story of the CIA's Secret Campaign to Enroll American Students in the Crusade Against Communism*. New Haven: Yale University Press, 2015, pp. 1–7.

⁶¹ **Wilford**, Hugh. *Цум. съч.*, с. 249–254.

⁶² **Helms**, Richard, **Hood**, William. *Цум. съч.*, с. 346.

⁶³ *Congress and the Nation: A Review of Government and Politics*. Vol. II, 1965–1968. Washington: 1969, p. 852; **Wilford**, Hugh. *Цум. съч.*, с. 3–4; **Price**, David. *Uninvited Guests: A Short History of the CIA on Campus*. In: *The CIA on Campus. Essays on Academic Freedom and the National Security State*. Ed. by Philip Zwerling. Jefferson: McFarland & Company, 2011, p. 44.

⁶⁴ **U.S. Senate**. *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...*, Book 1, p. 193.

тикомунистическа международна организация, Радио „Свободна Европа“ и Радио „Свобода“ и НСА⁶⁵.

Всичко това значително дискредитира американските неправителствени организации с международно присъствие. Изведнъж тяхната независимост от държавата е под съмнение и доверието в тях от чуждестранните им партньори е подкопано. В допълнение възниква и въпросът дали тайното спонсориране на американски организации е намеса на Агенцията във вътрешните работи на САЩ и съответно противозаконно. Според мен фактът, че става дума за намеса във вътрешните работи на страната е основната причина, поради която журналистическите разследвания от февруари 1967 г. предизвикват засилен обществен интерес. Както ще видим, американците основателно се притесняват много повече от дейността на разузнавателната общност срещу тях, отколкото случващото се извън границите на САЩ.

Реакцията на администрацията е да обяви, че Джонсън разбира от пресата за въпросните операции и преустановява практиката на тайно финансиране на граждански организации до приключване на разследване по темата⁶⁶. Интересни отзиви се чуват от Държавния департамент, където за пореден път е отчетено, че системата за контрол над ЦРУ не функционира адекватно. Някои експерти там дори започват да се питат дали е необходимо създаването на нова разузнавателна агенция⁶⁷. На Капитолия представители и на двете партии изразяват недоволство от нивото на контрол, упражняван върху разузнавателните агенции от страна на Конгреса⁶⁸. Осем демократи от Камарата на представителите изпращат писмо до президента, в което настояват за незабавно проучване на случая. В него намираме следното смразяващо изречение: „Това разкритие кара нас и много други хора тук и в чужбина да вярваме, че ЦРУ може да е заплаха точно толкова за американските демократични институции, колкото за чуждестранните такива“⁶⁹. Подобен сантимент е характерен за новото поколение в лявото крило на демократите, които се съмняват в ефективността и морала на следваната дотогава политика в сектор национална сигурност. Неслучайно редица конгресмени настояват разследването да се проведе именно от Конгреса⁷⁰. Най-вече за да парира натиска от Капитолия, президентът бързо създава специална разследваща комисия. Тя е оглавена от заместник-държавния секретар Николас Каценбах и включва още секретаря

⁶⁵ За повече подробности за отношенията на ЦРУ с тези организации вж. **Helms**, Richard, **Hood**, William. *Цит. съч.*, с. 349 сл.

⁶⁶ *Congressional Record*, Vol. 113, p. 3334.

⁶⁷ **FRUS**, 1964–1968, Vol. XXXIII, Document 261.

⁶⁸ Вж. изказванията на демократите Уилям Райън от Ню Йорк, Хенри Ройс от Уисконсин и републиканецът Пол Финдли от Илинойс в *Congressional Record*, Vol. 113, p. 3418, 3432, 3596.

⁶⁹ *Пак там*, с. 3488.

⁷⁰ Напр. вж. изказването на Джеймс Ют от Калифорния – *Пак там*, с. 3517.

по здравеопазване, образование и социална политика Джон Гарднър и Ричард Хелмс.

Основните прерогативи на Комисията на Каценбах са да разгледа отношенията между различни държавни агенции (най-вече ЦРУ) и образователни и обществени организации с операции в чужбина и да предложи по-добър модел за държавна подкрепа за подобни сдружения⁷¹. Финалният доклад от март 1967 г. препоръчва преустановяване на практиката на пряко или косвено тайно федерално финансиране на всякакви граждански организации с цел подсигуряване на независимостта на подобни сдружения. Макар и подобен език да звучи категоричен, *под линия* се допускат изключения, когато това е в интерес на националната сигурност⁷². Преценката дали дадена операция е жизненоважна за националната сигурност е оставена в ръцете на Комитета 303 (бившия 5412). Понеже е отчетена значимостта на американските неправителствени организации на международната сцена, докладът не изключва държавна подкрепа за тях. Затова втората основна препоръка на Каценбах е изработването на стратегия за явно подпомагане на граждански сдружения с международна дейност по примера на чужди културни организации със смесено частно и държавно участие като Британския съвет (*British Council*) или Шведския институт (*Svenska institutet*). За местен пример е даден Смитсоновият институт, който също се управлява смесено и функционира независимо от държавната политика⁷³.

В историографията работата на Комисията на Каценбах се определя като козметичен ремонт на пробойната, създадена от разкритията на сп. „Рампартс“⁷⁴. Подобна оценка е основателна, като се вземе предвид ограниченият ѝ мандат. Критикува се и съставът ѝ – Гарднър е приближен на Хелмс, а Каценбах се счита за приятелски настроен към Агенцията⁷⁵. Спорно е доколко действията на ЦРУ са разгледани критично, тъй като Комисията практически подкрепя доводите на Лангли, просто препоръчва смяната на донора от съображение за облика на американските неправителствени организации. С добавянето на изключение за национална сигурност практически се обезсмисля препоръката за прекратяване на тайно финансиране на граждански сдружения. Очевидно не са предвидени и не се прилагат и сериозни механизми за контрол над последващите действия на ЦРУ. Заради това тайното отдаване на средства за радиата „Свободна Европа“ и „Свобода“ е продължено до 1972 г.,

⁷¹ Пълният доклад на комисията на Каценбах е публикуван в бюлетина на Държавния департамент. *Department of State Bulletin*, Vol. 56. Washington: USGPO, 1967, p. 665.

⁷² Вж. бел. № 2. *Пак там*, с. 667.

⁷³ *Пак там*.

⁷⁴ **Price**, David. *Цит. съч.*, с. 45; **Jeffreys-Jones**, Rhodri. *Цит. съч.*, с. 164.

⁷⁵ **Helms**, Richard, **Hood**, William. *Цит. съч.*, с. 368; **Marchetti**, Victor, **Marks**, John D. *Цит. съч.*, с. 44.

въпреки че Комисията на Каценбах не определя нито една текуща операция като жизненоважна за националната сигурност⁷⁶. Все пак повечето тайно финансиране наистина е спряно вследствие на сензационните разкрития и последвалото разследване⁷⁷. По втората препоръка на Каценбах – изработване на механизъм за открито подпомагане на американски обществени организации с международна дейност – Джонсън назначава комисия начело с държавния секретар Дийн Ръск, която да изработи конкретните стъпки за постигане на тази цел. Тя обаче не се справя с възложената задача и никога не изготвя финален доклад⁷⁸.

Някои от последствията от разкритията на сп. „Рампартс“ и работата на Комисията на Каценбах остават скрити от обществото. На първо място, обновени са критериите на Комитета 303 за одобрение на тайни операции⁷⁹. На второ, променя се балансът в отношенията между Белия дом и ЦРУ. Джонсън третира скандала като проблем изцяло на Агенцията и поне, според част от историографията, ѝ помага (чрез назначаването на приятелски настроен панел) с користни цели, очаквайки в замяна пълна подкрепа за продължаване на войната във Виетнам и проучване на антивоенното движение вътре в САЩ⁸⁰. Аз съм скептична към тази теза, защото ЦРУ няма навика и правомощията да се намесва в политическите решения на президента. Рядко изключение е отказът на Хелмс да окаже влияние върху разследването на Федералното бюро за разследвания (ФБР) след влизането с взлом в комплекса „Уотъргейт“ през 1972 г., но това е грубо прекрачване на правомощията на директора⁸¹. Надали той щеше да опонира на политиката на Джонсън във Виетнам, независимо от хода на събитията покрай разкритията на сп. „Рампартс“. Изстиването на отношенията между Овалния кабинет и Лангли, което продължава и при управлението на Никсън, има своите трайни последствия – директорът на ЦРУ става по-малко ценен съветник на президента, което води до влошаване на процеса на вземане на решения поради липсата на повече различни гледни точки. Иначе казано, съществуват дългосрочни резултати от работата на Комисията на Каценбах, но те не са очевидни към пролетта на 1967 г.

⁷⁶ Helms, Richard, Hood, William. *Цит. съч.*, с. 372; Wilford, Hugh. *Цит. съч.*, с. 247.

⁷⁷ FRUS, 1964–1968, Vol. XXXIII, Document 269.

⁷⁸ *Congress and the Nation*, Vol. II, p. 852.

⁷⁹ FRUS, 1964–1968, Vol. XXXIII, Document 269.

⁸⁰ Helms, Richard, Hood, William. *Цит. съч.*, с. 344. За тезата за користните действия на Джонсън вж. Jeffreys-Jones, Rhodri. *Цит. съч.*, с. 164.

⁸¹ За подробностите около натиска върху ЦРУ през 1972 г. вж. U.S. Senate. *The Senate Watergate Report. The Final Report of the Senate Select Committee on Presidential Campaign Activities (the Ervin Committee)*, Vol. I. Washington: USGPO, 1974, pp. 95–98. Специално Хелмс ясно демонстрира принципната си опозиция срещу намесата на директора на ЦРУ в политически дебати. Helms, Richard, Hood, William. *Цит. съч.*, с. 382.

В крайна сметка администрацията на Линдън Джонсън преминава през скандала от журналистическото разследване на сп. „Рампартс“ без видими щети. За пореден път изпълнителната власт собственооръчно се разследва и не отчита постигнат напредък пред други клонове на властта. Както ще видим, това се оказва за последно през разглеждания период. През 1967 г., за разлика от 1961 г., американците имат все повече основания да се съмняват в искреността на институциите, но още не е завършен процесът по преобръщане на общественото мнение. Това става в първата половина на 70-те години вледствие от изваждането най-вече на лъжите на администрацията на Джонсън за Виетнамската война с изтичането на „Документите от Пентагона“ и разбира се, с шока от аферата „Уотъргейт“.

КРИЗА НА ДОВЕРИЕТО – ВИЕТНАМ, „УОТЪРГЕЙТ“ И ЧИЛИ, 1968 – 1974 г.

Периодът между 1968 и 1975 г. е наситен от събития, които водят до съществена промяна на политическия климат в страната. Става дума за Виетнамската война, която навлиза в критичен период след офанзивата Тет през януари 1968 г., аферата „Уотъргейт“, разтърсваща нацията между 1972 и 1974 г. и води до изготвянето на „Семейните бижута“, както и разкритията за действията на ЦРУ в Чили през 1974 г. Представянето на въпросните събития спомага за по-доброто разбиране на контекста, в който разследванията срещу ЦРУ през 1975 г. изобщо стават възможни.

Към началото на 70-те години конфликтът във Виетнам е все по-непопулярен и вдъхновява разрастване на антивоенното движение. Специално дейността на ЦРУ във Виетнам се проучва през 1971 г., когато Камарата на представителите провежда изслушвания за програмата „PHOENIX“, чиято цел е унищожаването на Виет Конг. Програмата е само част от цялостната политика за омиротворяване във Виетнам, но се превръща в основен фокус на вниманието във Вашингтон⁸². По време на изслушванията Уилям Колби, отговорник за програмата и бъдещ директор на ЦРУ, констатира почти 30 хил. заловени членове на Виет Конг и 20 хил. убити, което шокира нацията⁸³. Изслушванията за „PHOENIX“, наред с други събития, като клането в Ми Лай от 1968 г., изтичането на „Документите от Пентагона“ през 1971 г., тайните бомбардировки в Камбоджа и убитите протестиращи студенти в Университе-

⁸² Colby, William, Forbath, Peter. *Honorable Men. My Life in the CIA*. New York: Simon and Schuster, 1978, p. 279. За повече информация относно самата програма вж. Ahern, Thomas L. Jr. *Vietnam Declassified. The CIA and Counterinsurgency*. Lexington: The University of Kentucky Press, 2010, p. 255 sq.

⁸³ Colby, William, McCargar, James. *Lost Victory. A Firsthand Account of America's Sixteen-Year Involvement in Vietnam*. Chicago: Contemporary Books, 1989, p. 331.

та в Кент, Охайо, през 1970 г., значително засилват антивоенните сантименти на американците и в дългосрочен план подкопават общественото доверие в политическата класа.

Аферата „Уотъргейт“ също действа особено деструктивно на вярата на гражданите в държавните органи, и в частност президентската институция. Макар и Агенцията да не е пряко намесена, разкритията около аферата през 1973 и 1974 г. уронват и нейния престиж. За част от обществото е достатъчно, че почти всички извършители на влизането с взлом в комплекса „Уотъргейт“ са бивши служители ЦРУ, а се оказва и че има размяна на оборудване и услуги между Лангли и „водопроводчиците“⁸⁴. Разследващата „Уотъргейт“ комисия към Сената проучва и ролята на ЦРУ в аферата и въпреки че във финалния си доклад признава, че Агенцията няма пряко участие, все пак изказва мнение за необходимостта от засилване на контрола на Конгреса върху разузнавателната дейност⁸⁵. И преди „Уотъргейт“ отделни представители на Капитолия правят дългогодишни опити за разширяване на броя или състава на комисии, които отговарят за разузнаване. Изчислено е, че между 1949 и 1975 г. са изготвени 150 предложения за реформиране на контрола върху разузнавателната дейност от страна на законодателя⁸⁶. В края на 60-те и началото на 70-те години най-сериозните усилия в тази посока са на председателя на Комисията по външни работи към Сената, демократа Дж. Уилям Фулбрайт от Арканзас. Фулбрайт е ранен опонент на Виетнамската война и наред с други антивоенно настроени демократи, няколкократно предлага и Агенцията да се отчита и пред Комисията за външни работи⁸⁷. Друго дългогодишно усилие е отдаването на достъп до годишния ѝ бюджет на всички членове на Конгреса⁸⁸.

⁸⁴ *Водопроводчици* е неформалното наименование на специалната разузнавателна група в Белия дом, отговорна за влизането с взлом в централата на Националния комитет на демократите в „Уотъргейт“ на 17 юни 1972 г. Наричат ги водопроводчици, защото групата оригинално е създадена да предотвратява или разследва изтичания на секретна информация в пресата след като Даниел Елсберг предава „Документите от Пентагона“ на журналисти през 1971 г. За провеждане на някои от операциите си, като изготвяне на психологически профил за Елсберг и нахлуване в офиса на психиатъра му, водопроводчиците ползват услугите на служители и оборудване на ЦРУ без знанието на ръководството. Вж. *The Senate Watergate Report*, pp. 64–71; 141–142; **Prados**, John. *The Family Jewels: The CIA, Secrecy and Presidential Power*. Updated Edition. Austin: University of Texas Press, 2013, pp. 284–290; **O’Sullivan**, Shane. *Dirty Tricks. Nixon, Watergate, and the CIA*. New York: Hot Books, 2018.

⁸⁵ *The Senate Watergate Report*, p. 174.

⁸⁶ **Daugherty**, William J. *Executive Secrets: Covert Action & the Presidency*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2004, p. 93.

⁸⁷ *Congress and the Nation*, Vol. II, pp. 842–843; **FRUS**, 1964–1968, Vol. XXXIII, Documents 250–251.

⁸⁸ *Congress and the Nation: A Review of Government and Politics*. Vol. IV, 1973–1976. Washington: 1977, p. 162.

Макар и повечето от тези опити за промяна да нямат успех, те демонстрират, че в законодателния орган съществува желание за промяна на отношенията с ЦРУ поне от средата на 60-те години нататък.

За разлика от войната във Виетнам и аферата „Уотъргейт“, третото събитие, което влияе върху промяната на политическия климат в средата на 70-те години, касае директно действия на Лангли. Става дума за предприетите операции в Чили по време на управлението на социалиста Салвадор Алиенде между 1970 и 1973 г. След преврата от 11 септември 1973 г., който сваля Алиенде от власт, в САЩ започват серия от журналистически разкрития за оперативната дейност на ЦРУ в страната. През пролетта на 1974 г. излиза най-вече, че по заповед на Овалния кабинет Агенцията пробва да предотврати встъпването в длъжност на Алиенде, а след това през септември с. г. са извадени най-вече и подробности от опитите да се дестабилизира управлението на чилийския президент⁸⁹. Много американци са шокирани от намесата в управлението на демократично избран президент, което разграничава случая на Чили от други обществено известни операции в авторитарни страни. Според социологическо проучване на „Харис“ 60% от анкетирания не одобряват предприетата политика за дестабилизиране на чилийското правителство, докато само 18% я подкрепят⁹⁰.

Паралелно с всичко това в началото на 70-те години започват да се появяват първите силно критични книги на бивши служители на ЦРУ. Първата от тях, дело на Виктор Марчети, бивш асистент на заместник-директора, излиза през 1974 г.⁹¹ Лангли се опитва да блокира отпечатването ѝ по съдебен път и макар и да не успява, извоюва правото да цензурира ръкописа⁹². Марчети не пести критика към бившата служба, той оценява негативно почти всяка нейна дейност, наред със слабия контрол върху нея. Може би още по-скандална е книгата на Филип Ейджи, бивш агент в Латинска Америка⁹³. Произведението на Ейджи от 1975 г. е написано в увлекателен стил и засяга не сухарския въпрос за проблемите на структурата на разузнавателната общност, а теренната

⁸⁹ Един от най-добрите източници за дейността на ЦРУ в Чили е докладът на Комисията „Чърч“. Вж. **U.S. Senate**. *Covert Action in Chile, 1963–1973. Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities*. Washington: USGPO, 1975, p. 19 sq. Настоящият автор има статия за политиката на САЩ към Алиенде, включително операциите на Агенцията. Вж. **Николова**, Ивана. „Печалната загуба“: отношението на Съединените щати към управлението на Салвадор Алиенде, 1970–1973 г. В: *Източна Европа и Латинска Америка*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017, с. 189–216.

⁹⁰ Проучването е цитирано в **Woods**, Randall B. *Shadow Warrior William Egan Colby and the CIA*. New York: Basic Books, 2013, Ch. 16.

⁹¹ Става дума за **Marchetti**, Victor, **Marks**, John D. *Цум. съч.*

⁹² *Пак там*, с. XXVI–XXXIII.

⁹³ Става дума за **Agee**, Philip. *Inside the Company. CIA Diary*. London: Stonehill, 1975.

работа на един млад агент и всички нелегални и аморални постъпки, които се очакват от него. Освен това поради факта, че книгата е публикувана във Великобритания, липсва всякакво цензуриране, включително на имената на действащи агенти. Публикациите на Марчети и Ейджи са силно критични към ЦРУ и затвърждават негативния образ на Агенцията през 70-те години.

Разкритията, свързани с Чили, най-накрая водят до първото по рода си затягане на контрола на разузнавателната дейност от страна на Конгреса. То се осъществява чрез въвеждане на поправката *Хюз – Райън* в Закона за чуждестранна помощ през декември 1974 г. Поправката практически забранява провеждането на тайни операции без изрично президентско постановление, че дадена операция е важна за националната сигурност⁹⁴. Това е много съществено, защото чрез формализиране на процедурите по вземане на решения остава в миналото практиката президентът да се предпази от скандали, като прехвърли цялата отговорност върху службите и пледира незнание. Тайните операции следва да се представят за одобрение и пред релевантните комисии⁹⁵. Фулбрайт най-накрая постига целта си, защото към комисиите, които и дотогава разглеждат работата на ЦРУ, са добавени и тези за външни работи към Камарата и Сената. С други думи, от изпълнителната власт се очаква да поиска предварително одобрение от 6 комисии в двете камари на Конгреса. На фона на някои от предложенията в Сената, включително законопроект, напълно забраняващ тайните операции, може да се каже, че *Хюз – Райън* е приемлив компромис, постигнат благодарение на останалите сенатори от „старата школа“, които чинно защитават Агенцията от по-младите си колеги⁹⁶. С приемането на *Хюз – Райън* законодателят за първи пъти получава правомощието да преустановява тайни операции още на етап планиране, което показва промяната на баланса на силите между изпълнителната и законодателната власт в периода непосредствено след „Уотъргейт“. Но новите правила за провеждане на тайни операции, наред със смяната поколенията и оттам мисленето на Капитолия, водят до реализиране на най-големия кошмар на службите, а именно нерегламентираното оповестяване в публичното пространство на всички текущи тайни операции на ЦРУ през 1975 г.⁹⁷

В първата половина на 70-те години е осъществена и вътрешна реорганизация на Агенцията и органите, които контролират дейността ѝ, подтикната от администрацията на Ричард Никсън. Сред основните причини за това са желанието за по-ефективно (и икономично) разузнаване, както и предотвратя-

⁹⁴ **Foreign Assistance Act of 1974**. Pub. L. 93-559, Title III, Sec. 32. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 88 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form:

<https://www.govinfo.gov/app/collection/statute>

⁹⁵ *Пак там*.

⁹⁶ *Congressional Record*, Vol. 120. Washington: USGPO, 1974, p. 33477.

⁹⁷ *Congress and the Nation*, Vol. IV, p. 423.

ване на бъдещи гафове като Залива на прасетата⁹⁸. За да избегне и опасността от изпускане на юздите най-вече при дългогодишни операции, се предвижда да преразглеждане на всяка операция от Комитета 40 (бившия 303) на всеки 12 месеца⁹⁹. През 1971 г. Бюджетното бюро към Белия дом заедно със СНС започват щателна проверка на ефективността на разузнавателната общност. Техният доклад отчита като най-сериозна слабост многократно констатирания през годините лидерски проблем – директорът на ЦРУ има прекалено много отговорности и не може да ръководи общността адекватно¹⁰⁰.

В резултат през ноември с. г. Никсън инициира реорганизация с цел подобряване на продукцията на разузнавателните агенции. Реорганизацията се състои най-вече в засилване ролята на директора на ЦРУ като ръководител на цялата общност чрез делегиране на повече задачи, касаещи ежедневни оперативни проблеми, на заместник-директора. Реорганизиран са междуведомствените комисии, които го подпомагат в управлението на общността. Също така на директора е даден повече контрол над общия бюджет. Към СНС пък са създадени две комисии, обединени от общата цел за обективно оценяване на разузнавателната продукция и подобряване на комуникацията между Белия дом и Лангли¹⁰¹. Бюджетното бюро и СНС предлагат и по-мощни реформи, но те изискват изменения в закона. Президентът избира да ограничи обхвата на реорганизацията, за да не влиза в пререкания с Конгреса относно евентуалните законодателни промени¹⁰². В крайна сметка реорганизацията от 1971 г. не постига поставените цели и не дава съществени резултати. Тя се оказва прекалено скромна, за да реши проблемите на разузнавателната общност. Основните причини за това са както нежеланието на Никсън да съгласува по-сериозни промени с Конгреса, така и натрупаната бюрокрагична инерция вътре в общността. Не трябва да се подценява и личната мотивация на самите президенти да реформират разузнавателните агенции. През 1961 г. Кенеди се интересува само от подобряване на ефикасността на тайните операции, а не от внасяне на цялостни подобрения в работата на службите. През 1967 г. Джонсън не проявява задълбочен интерес към проблемите на ЦРУ и инициира само козметични промени. При Никсън желанието за реформи е продиктувано от липсата на доверие към Лангли, но реорганизацията е прекалено повърхностна, за да го възстанови, ако това изобщо е възможно.

Една от основните причини за желанието за реорганизация е личното недоверие към Агенцията от страна на 37-ия президент, което се отразява и върху

⁹⁸ **Durbin**, Brent. *Цит. съч.*, с. 105–106.

⁹⁹ **FRUS**, 1969–1976, Vol. II, Document 195.

¹⁰⁰ За доклада на Бюджетното бюро и СНС вж. *Пак там*, документ 229.

¹⁰¹ *Пак там*, документ 242.

¹⁰² **Durbin**, Brent. *Цит. съч.*, с. 120.

неговите решения¹⁰³. От една страна, както казахме, директорът на ЦРУ спира да има пряк достъп до Овалния кабинет, което изключва неговата експертиза от процеса по вземане на решения. От друга, скептицизмът на Никсън към Агенцията го кара да се съмнява във валидността на докладите и заключенията на служителите ѝ. Например по отношение на Виетнамската война според президента песимистичните анализи на Лангли са мотивирани от личните антивоенни убеждения на служителите, а не от реалната обстановка на терен¹⁰⁴. Също така вече споменатият отказ на Хелмс да се намеси в разследването на влизането с взлом на „водопроводчиците“ в „Уотъргейт“ допълнително влошава отношенията между Белия дом и Лангли. В този контекст не е изненада, че Хелмс е освободен от поста си през февруари 1973 г. Той е заменен от един от авторите на реорганизацията от 1971 г. – Джеймс Шлезинджър.

Управлението на Шлезинджър се оказва кратко, но наситено със събития. За 5 месеца той успява да направи първата сериозна чистка в Агенцията, като са уволнени или пенсионирани около 1500 служители, или 7% от всички, най-вече от Дирекцията по планиране, отговорна за провеждането на тайни операции¹⁰⁵. За да няма повече изненади от рода на „Уотъргейт“, когато ръководството разбира от пресата за сътрудничеството между „водопроводчиците“ и служители на ЦРУ, Шлезинджър поръчва изготвяне на списък с всички дейности, за които има подозрения, че са извън легалните правомощия на Агенцията¹⁰⁶. В отговор е съставен масивен доклад от 693 страници за всички съмнителни операции след март 1959 г., известен още като „Семейните бижута“. В него са упоменати редица дейности, които изправят косите на цяла Америка през 1975 г., като например „МИСНАОС“, която разследва антивоенното движение в страната, или отварянето на личната кореспонденция на американски граждани. Именно изтичането на част от „Семейните бижута“ в последните дни на 1974 г. провокира Белия дом и заедно с двете камари на Конгреса започват разследвания.

Наред с войната във Виетнам, тайните операции в Чили повдигат няколко съществени въпроса, свързани с необходимостта държавата да извършва подобни деяния и съмнението дали политиката на страната всъщност отразява

¹⁰³ Никсън смята, че ЦРУ е негативно настроено към него и дори има пръст в загубата му на президентските избори през 1960 г. **Immerman**, Richard H. *The Hidden Hand: A Brief History of the CIA*. Hoboken: Wiley Blackwell, 2014, p. 88. Вж. и **Nixon**, Richard. *Six Crises*. Richard Nixon Centennial Edition. New York: Simon & Schuster, 2013, Ch. 6. Хелмс отрича да има специално отношение от страна на служителите на ЦРУ към 37-ия президент. **Helms**, Richard, **Hood**, William. *Цит. съч.*, с. 423.

¹⁰⁴ **Durbin**, Brent. *Цит. съч.*, с. 107–108; **Woods**, Randall B. *Цит. съч.*, гл. 15.

¹⁰⁵ **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, p. 333.

¹⁰⁶ **James** Schlesinger Memorandum, 9 May 1973. *National Security Archive* [online]. [Viewed 23 June 2022]. Available from: https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB222/schlesinger_jewels.pdf.

обществените приоритети и морал. С оглед и на други по-положителни явления, като разведряването между САЩ и СССР, за някои нуждата от тайни операции е поставена под съмнение. Неслучайно редица законопроекта предлагат директната им забрана. Водената политика във Виетнам и смяната на поколенията довеждат до краха на следвоенния външнополитически консенсус в края на 60-те години. За новата левица, младежкото интелектуално течение в периода, Студената война е отживелица от края на 40-те и 50-те години и съответно ЦРУ, или поне тайните операции принадлежат на миналото¹⁰⁷. В допълнение „Уотъргейт“ кара някои да спрат да вярват на представителите на властта изобщо, а други да прозират намесата на „дълбоката държава“ навсякъде¹⁰⁸. Разбира се, секретността, с която е заобиколена Агенцията, я прави идеален кандидат за олицетворение на „дълбоката държава“. В този контекст сензационните разкрития за поредните тайни операции, този път насочени към американски граждани, предизвикват истински катаклизъм в разузнавателната общност.

ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ОГНЕНАТА БУРЯ – РАЗСЛЕДВАНИЯТА ОТ 1975 г.¹⁰⁹

На 22 декември 1974 г. в. „Ню Йорк Таймс“ излиза с гръмкото заглавие „ОГРОМНА ОПЕРАЦИЯ НА ЦРУ В САЩ СРЕЩУ АНТИВОЕННИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ, ДРУГИ ДИСИДЕНТИ, В ГОДИНИТЕ НА НИКСЪН“. Статията описва операция срещу антивоенното движение, по време на която е събрана информация за над 10 хил. американски граждани, включително един действащ конгресмен. Освен това са споменати други съмнителни действия на ЦРУ на територията на страната, като отваряне на кореспонденция на американски граждани, влизане с взлом и подслушване. Разследващият журналист Сиймор Хърш, автор на публикацията, не успява да потвърди дали Белият дом изобщо знае за описаните дейности¹¹⁰. Практически това е първото оповестяване на „Семейните бижута“ в пресата. Широката общественост, Конгресът и дори президентът са в ступор, тъй като за първи път чуват за съществуването на тези операции. Честта да се справи с безпрецедентната

¹⁰⁷ За примери за подобно мислене вж. **Snider**, L. Britt. *Цит. съч.*, с. 28; **Paget**, Karen M. *Цит. съч.*, с. 5.

¹⁰⁸ „Дълбоката държава“ (от англ. ез. *deep state*) подобно на концепцията за „държава в държавата“ е вид управление, което не се контролира от политическата класа, а тайна клика от бюрократи или други лица със собствен дневен ред и цели.

¹⁰⁹ Според Лок Джонсън, експерт към Комисията „Чърч“, в разузнавателните среди наричат 1975-а „годината на огнената буря“. **Johnson**, Loch. K. *Цит. съч.*, с. 4.

¹¹⁰ **Hersh**, Seymour M. HUGE C.I.A. OPERATION REPORTED IN U.S. AGAINST ANTI-WAR FORCES, OTHER DISSIDENTS IN NIXON YEARS. *The New York Times*, 22 December 1974, p. 1.

криза има наследникът на Шлезинджър – Уилям Колби. Оказва се, че Колби своевременно уведомява председателите на отговорните комисии в Конгреса за „Семейните бижута“ още през 1973 г., но пропуска да ги спомене на Никсън или на поелия поста след оставката му Джералд Форд¹¹¹.

За разлика от Залива на прасетата или публикациите на сп. „Рампартс“, Конгресът не разчита само на президентската институция за достигане до сърцевината на проблема. В самото начало на 1975 г. Белият дом и двете камари на Конгреса се активизират и започват три паралелни разследвания. Най-ограничен е обхватът на президентската комисия, оглавена от вицепрезидента Нелсън Рокфелер. Нейната задача е да определи дали разкритите от Хърш деяния на Агенцията нарушават Закона за национална сигурност и дали има нужда от допълването му¹¹². Сенатът създава специална комисия, оглавена от демократа Франк Чърч от Айдахо. Нейните правомощия са да разследва широк спектър от проблеми, засягащи цялата разузнавателна общност. Поставени са доста амбициозни цели – разкриването на нелегални и неетични действия на всички разузнавателни агенции, както и критичен преглед на съществуващата система за надзор¹¹³. Камарата на представителите не остава по-назад и създава собствена комисия през февруари, но тя започва работа чак през юли заради вътрешни пререкания¹¹⁴. Тя е оглавена от Отис Пайк, демократ от Ню Йорк. Комисията „Пайк“ решава да се фокусира върху фундаментални проблеми, свързани с разузнавателната дейност, вместо да разследва операциите, описани от Хърш. Тя се концентрира върху въпроси, отнасящи се до качеството и цената на разузнаването¹¹⁵.

Подобна реакция на едно-единствено журналистическо разследване изисква да се обърне малко по-сериозно внимание на характера на действията, които пораждаят толкова силни отзиви. Очевидно настоящото изследване няма за цел да се спира върху всяка страница от „Семейните бижута“, особено след като подробностите около доклада са широко дискутирани в историографията¹¹⁶. Вместо това, ще се спрем само върху пет от най-нашумелите операции. Три от тях са частично включени в статията от 22 декември 1974 г., а последните две изтичат в хода на работата на разследващите комисии. Хърш

¹¹¹ За обяснението на Колби по въпроса вж. **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, p. 394.

¹¹² **Executive Order** 11828, January 4, 1975. *Public Papers of the Presidents: Gerald R. Ford*.

¹¹³ Senate Resolution N 29, **Congressional Record**, Vol. 121. Washington: USGPO, 1975, p. 839.

¹¹⁴ През февруари избран да застане начело на комисията е председателят на Подкомисията по разузнаване към Комисията за въоръжените сили Лусиен Недзи, но той е отстранен, след като колегите му разбират, че Колби го е информирал за съществуването на „Семейните бижута“ още през 1973 г.

¹¹⁵ **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, p. 433.

¹¹⁶ Вж. напр. **Prados**, John. *The Family Jewels...*

описва основно вече споменатата „МНСАОС“. Тя обаче нито води началото си от годините на Никсън, нито е провеждана без знанието на Белия дом, както докладва журналистът. През 1967 г., в контекста на разрастването на антивоенното движение, Линдън Джонсън инструктира Хелмс да провери дали то е организирано или подпомагано от чужди сили. В огромната си част операцията представлява събиране на информация най-вече от ФБР за лица с предполагаеми връзки с чужди служби. Но има случаи, в които агенти на ЦРУ инфилтрират организации, свързани с протестното движение. „МНСАОС“ е прекратена чак през март 1974 г. без доказателства за външна намеса¹¹⁷.

Притеснителното в случая е, че заповедите идват директно от Овалния кабинет. Джонсън и Никсън просто не могат да приемат, че в антивоенното движение няма чуждо участие. Затова заповядват на Хелмс да продължава операцията, въпреки съмнителната ѝ легалност. Законосъобразността на „МНСАОС“ поражда спорове сред служителите на Агенцията и дори самият директор дръзва да спомене съмненията си пред президента¹¹⁸. И тук, както и при „Уотъргейт“, се наблюдава силно напрежение от Белия дом за провеждане на операцията. Но за разлика от „Уотъргейт“, който е творение изцяло на президента и неговите приближени, радикализацията на част от обществото, която върви ръка за ръка с нарастването на вътрешния тероризъм, заслужава да бъде разгледана обстойно¹¹⁹. Проблемът е, че ЦРУ очевидно не е най-подходящият орган за провеждане на подобно разследване. Да, потенциални връзки на антивоенното движение с други държави засягат и компетентностите на ЦРУ, но както отбелязва комисия след комисия, подобен случай може да се разреши напълно легално с по-добро сътрудничество и обмен на сведения между различните агенции.

Друга съмнителна дейност, част от „Семейните бижута“, е подслушването и проследяването на американски и чужди граждани на територията на САЩ. В почти всички случаи става дума за бивши служители на Агенцията, най-често заподозрени в изнасяне на държавни тайни, обичайно за пресата.

¹¹⁷ **The CIA's Family Jewels**, p. 180 sq.; 601 sq. *CIA FOIA Reading Room* [online]. [Viewed 24 June 2022]. Available from: <https://www.cia.gov/readingroom/document/0001451843>. Вж. също **U.S. Senate. Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities. Intelligence Activities and the Rights of Americans**. Book II, April 26, 1976. Washington: USGPO, 1976, p. 96 sq.; **Report to the President by the Commission on CIA Activities Within the United States**, June 1975. Washington: USGPO, 1975, p. 130 sq.; **Prados, John. The Family Jewels...**, p. 35 sq.; **Rositzke, Harry. The CIA's Secret Operations. Espionage, Counterespionage, and Covert Action**. London: Routledge, 2019, pp. 228–230. Интересен е и личният разказ на бившия агент на ЦРУ Върн Лайън, който е пряк участник в „МНСАОС“. **Lyon, Verne. CIAOS on Campus: I Spied for the CIA**. In: *The CIA on Campus*, p. 151 sq.

¹¹⁸ **Helms, Richard, Hood, William. Цум. съч. с. 279; Lyon, Verne. Цум. съч., с. 165–166.**

¹¹⁹ Само между 1 януари 1968 и 9 юли 1970 г. има 4568 успешни бомбени атентата и 1506 опита за такива. **Rafalko, Frank J. Цум. съч., с. 4.**

По-рядко се проследяват или подслушват журналисти, за които има съмнения, че разполагат със секретна информация с цел достигане до техните източници¹²⁰. Легалността на подобни операции не е толкова оспорвана, защото по закон едно от задълженията на директора на ЦРУ е да предотвратява изтичане на информация. Но самият факт, че се извършват толкова много операции в страната, изненадва неподозиращите американци.

Третата операция, спомената от Хърш, е участието на Лангли в отварянето и заснемането на кореспонденция на американски граждани. Тайното преглеждане на пощата от и до СССР и впоследствие други комунистически страни води началото си от 1953 г. и е прекратено чак през 1973 г. след изготвянето на „Семейните бижута“. Операцията с кодово име „HTLINGUAL“ (оригинално „SRPOINTER“) се провежда съвместно с ФБР и за нея са уведомени поне двама генерални постмайстери¹²¹. Основните ѝ цели са събиране на информация за СССР, засичане на вербувани американци и проучване на съветските техники за предаване на тайни послания в цивилна кореспонденция¹²². „HTLINGUAL“ е проблемна по няколко основни причини. Първо, личната кореспонденция е неприкосновена според американското законодателство. Освен че се превръща в поредното разкритие, което разклаща вярата на американците в институциите, операцията просто е нелегална¹²³. Ако за някои от другите дейности от „Семейните бижута“ е спорно дали нарушават законите на страната, този случай е красноречив. Второ, дългият активен период води със себе си съществени проблеми. При започването ѝ през 50-те години са уведомени всички отговорни лица в Белия дом, пощенската служба, ЦРУ и ФБР, които са съгласни с необходимостта от съществуването ѝ. С годините обаче този консенсус е изгубен по причина, че перманентната бюрокрация от службите просто спира да уведомява текуществото от политици за операцията. Нито един постмайстер след 1961 г. или правосъден секретар (до Джон Мичъл през 70-те години) не е известен. Още по-плашещо, дори двама директори на ЦРУ – Маккоун и Рейбърн – не са информирани за „HTLINGUAL“¹²⁴. Сам по себе си този случай показва огромните пробойни в процеса на одобрение и контрол на тайните операции, особено дългогодишните такива.

В хода на разследванията излизат най-аве и други дейности на Агенцията, които оставят отпечатък върху колективната памет. Пример за такава са екс-

¹²⁰ **The CIA's Family Jewels**, 21; 26–30. Вж. също *Report to the President by the Commission on CIA...*, p. 161 sq.; **Prados**, John. *The Family Jewels*, p. 194 sq.

¹²¹ **FRUS**, 1969–1976, Volume XXXVIII, Document 19.

¹²² **The CIA's Family Jewels**, p. 28. Вж. също **U.S. Senate**. *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...* Book 2, p. 12; 107; *Report to the President by the Commission on CIA...*, p. 101 sq.; **Helms**, Richard, **Hood**, William. *Цум. съч.*, с. 439; **Rositzke**, Harry. *Цум. съч.*, с. 232–233.

¹²³ Признато и от самия Колби. **FRUS**, 1969–1976, Volume XXXVIII, Document 22.

¹²⁴ *Пак там*, документ 19.

периментите с ЛСД и други наркотици върху неподозиращи лица, които Колби забранява през 1973 г.¹²⁵ Но може би най-много нашумяват обвиненията, че ЦРУ има пръст в планирането на политически убийства на чуждестранни лидери. Любопитно информацията изтича от президента, който го споменава на неформален обяд с представители на пресата през януари 1975 г. Така на 27 февруари с. г. телевизионният журналист Даниел Шор директно пита Колби дали Агенцията е убивала някого, на което стреснатият директор отговаря по особено мистериозен начин: „Не и в тази страна“¹²⁶. Благодарение на широките си правомощия Комисията „Чърч“ започва специално разследване, вследствие на което публикува междинен доклад, посветен изцяло на опитите за елиминиране на чужди лидери. Разкрито е участието на ЦРУ в заговори за убийството на петима чуждестранни ръководители между 1960 и 1970 г.: Фидел Кастро в Куба; Патрис Лумумба в Конго; Рафаел Трухильо в Доминиканската република; ген. Рене Шнайдер в Чили и Нго Дин Дием в Южен Виетнам¹²⁷. Макар и Лангли да не е директно отговорно за смъртта на нито един от тези лидери, президентът се принуждава изрично да забрани на федерални служители да участват в подготовката на политически убийства¹²⁸.

Интересен е прочитът на „Семейните бижута“ от представители на разследвателната общност. Например Колби коментира колко малко на брой и несъществени са нарушенията за период от над 25 години¹²⁹. Предполагам, това изхожда от опита на хората от службите и възможността им да сравняват ЦРУ с други подобни агенции по света. Но повечето американци нямат такива познания и са смутени от продължаващите години наред сензационни разкрития какво прави държавата в тяхно име. Другият проблем с преценката на Колби е, че според него въпросът е приключен през 1973 г., когато въз основа на „Семейните бижута“ всички съмнителни дейности са забранени. Затова и той реагира учудващо спокойно на статията на Хърш¹³⁰. Подобно мислене е логично с оглед на дотогавашния опит на Агенцията – всички проблеми се решават вътрешно и тихомълком. Но в средата на 70-те години нажежената докрай политическа обстановка превръща статията от 22 декември 1974 г. в еквивалента на „изгаряне на кибритена клечка в склад за бензин“¹³¹.

¹²⁵ **The CIA's Family Jewels**, p. 417; **U.S. Senate. Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...** Book 2, pp. 57–58; **Report to the President by the Commission on CIA...**, p. 226 sq.; **Ford**, Harold P. *William E. Colby as Director of Central Intelligence*. Washington: CIA History Staff, 1993, p. 100.

¹²⁶ **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, pp. 409–410.

¹²⁷ Вж. **U.S. Senate. Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders...**, p. 4 sq.

¹²⁸ **Executive Order** 11905, February 18, 1976. Public Papers of the Presidents: Gerald R. Ford.

¹²⁹ **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, pp. 341.

¹³⁰ *Пак там*, с. 402.

¹³¹ **Kissinger**, Henry. *Years of Renewal*. New York: Phoenix Press, 2000, p. 320.

В хода на разследванията през 1975 г. наблюдаваме сериозни различия в отношението към разследващите комисии вътре в изпълнителната власт. Единият подход кореспондира с дотогавашните традиции за даване на възможно най-малко сведения за събитията с оглед опазване на националната сигурност. Стремещът към възможно най-малко прозрачност се изповядва от повечето служители в Лангли, както и в Белия дом в лицето на Форд и най-вече държавния секретар и съветник по националната сигурност Хенри Кисинджър¹³². Подходът на Колби обаче е съвършено различен. Неговото мислене е, че за да запази целостта на Агенцията, трябва да е максимално открит за миналото¹³³. Недостатъкът на тази стратегия е, че откритието на вратата към тайните на ЦРУ за първи път в съществуването му ражда невероятен апетит за информация у разследващите конгресмени в хода на 1975 г. Исканата документация нараства неимоверно и води до огромен брой изтичане на засекретени данни в пресата. Неправомерното разсекретяване на информация идва и от личните възприятия на някои членове на комисииите и техните екипи. Това се отнася особено за Комисията „Пайк“, в която настроенята към разузнавателната дейност са силно негативни¹³⁴. Патологичното любопитство на нацията най-накрая се задоволява след убийството на ръководителя на полевата станция на Агенцията в Атина – Ричард Уелч, на 23 декември 1975 г., след като името му е разкрито по време на разследванията. Оценките за стратегията на Колби варират от крайно положителни до крайно негативни. В историографията действията му често се окачествяват като адекватна реакция на промяната в баланса на силите във Вашингтон след „Уотъргейт“¹³⁵. В същото време много от съвременниците на събитията не разбират и осъждат неговото поведение¹³⁶. Така или иначе, ЦРУ запазва своята цялост, макар и да излиза от кризата значително отслабено и крайно деморализирано.

От трите разследващи комисии през 1975 г., „Чърч“ прави най-мощното разследване. В рамките на 15 месеца са проведени 126 изслушвания, 800 интервюта и са публикувани 8 доклада – 2 междинни на тема опити за убийство на чуждестранни лидери и намесата на службите в Чили, както и

¹³² *Пак там*, с. 326; **Helms**, Richard, **Hood**, William. *Цум. съч.*, с. 428.

¹³³ **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, pp. 404–407. Форд всъщност се застъпва за подхода на Колби в спомените си, но към 1975 г. не е толкова ентузиазизиран от него. **Ford**, Gerald R. *A Time to Heal. The Autobiography of Gerald R. Ford*. New York: Harper & Row, 1979, p. 325.

¹³⁴ **Snider**, L. Britt. *Цум. съч.*, с. 38; **Rafalko**, Frank J. *Цум. съч.*, с. 101.

¹³⁵ **Prados**, John. *Lost Crusader...*, pp. 310–312.

¹³⁶ **FRUS**, 1969–1976, Volume XXXVIII, Documents 23; 30; **Kissinger**, Henry. *Цум. съч.*, с. 326; **Helms**, Richard, **Hood**, William. *Цум. съч.*, с. 428. След изслушване на Колби пред Комисията „Рокфелер“, вицепрезидентът дори дръпва директора на ЦРУ настрана и му казва, че няма нужда да отговаря на въпросите им с толкова много детайли. **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, p. 400.

финален доклад в 6 части, които засягат всички служби в разузнавателната общност, включително ФБР и военното разузнаване. Крайният резултат са 183 конкретни препоръки в различни области, като ще обърнем внимание основно на тези, свързани с ЦРУ. За улеснение на читателя съм ги обособила в четири групи. Първата е по отношение на законодателната рамка, Комисията препоръчва нов закон, придружен от официални правилници за всяка разузнавателна агенция, за да е ясно кое е в правомощията на кого¹³⁷. Предлага се категоричното забраняване и дори криминализирането на оперативна дейност на Лангли вътре в Съединените щати¹³⁸. Също така се препоръчва изричното включване на правото за извършване на тайни операции към новия публично достъпен правилник¹³⁹. Във втората – отчетен е слабият контрол на изпълнителната власт и са отправени препоръки за неговото засилване. Сред тях са задължителното одобряване на всички операции от страна на СНС, както и подсилването на функциите и правомощията на главния инспектор на ЦРУ¹⁴⁰. Нарастването на ролята на СНС означава разширяване на кръга от отговорни хора за оперативната дейност. В този контекст е отделено специално внимание на длъжността на секретаря по правосъдие, който в качеството си на член на СНС ще е в позиция да се произнася по легалността на операции още докато са в етап на планиране¹⁴¹. Третата – за по-ефикасното функциониране на Агенцията са препоръчани редица промени в устройството най-вече на ръководните длъжности. Както почти всички разследващи комисии преди нея, така и „Чърч“ отбелязва слабостта на директора на ЦРУ в качеството му на ръководител на цялата общност. В тази връзка се препоръчва разделянето на поста на две – директор на ЦРУ и директор на цялата общност¹⁴². В четвъртата група са въпросите, отнасящи се до финансовия контрол над разузнавателните агенции като цяло. В тази връзка е предложено и реструктуриране на общия бюджет, за да може да има повече прозрачност и надзор върху финансирането на общността¹⁴³. Учудващо Комисията „Чърч“ не изказва особено мнение за промени в структурата на конгресните комисии, които осъществяват надзор над разузнавателната дейност. Във финалния доклад се констатираг слабите места на съществуващата система на контрол от страна

¹³⁷ **U.S. Senate.** *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...* Book 1, pp. 426–427, 441–444.

¹³⁸ **U.S. Senate.** *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...* Book 2, pp. 296–298, 338–339.

¹³⁹ **U.S. Senate.** *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...* Book 1, p. 448.

¹⁴⁰ *Пак там*, с. 429–431.

¹⁴¹ *Пак там*, с. 441.

¹⁴² *Пак там*, с. 451.

¹⁴³ *Пак там*, с. 470–471.

на Конгреса, но липсват конкретни идеи за решаването им извън повърхностни фрази за подсилването ѝ¹⁴⁴.

Комисията „Рокфелер“ надминава очакванията на някои наблюдатели, че ще спести критика към изпълнителната власт, и публикува критичен и сравнително обективен доклад¹⁴⁵. Той адресира атаките срещу ЦРУ в пресата и аргументирано ги отхвърля или доказва колко са преувеличени¹⁴⁶. Все пак Комисията намира 96 случая на деяния, чиято законосъобразност е съмнителна, на базата на което прави 30 специфични препоръки. Сред тях са промени и допълване на съществуващото законодателство. Препоръчва се изясняване на ситуацията, в които Агенцията може и не може да събира информация за американски граждани. Например при предварително проучване на кандидат за работа очевидно трябва да се предприемат действия на територията на САЩ. Също така изчистване на езика в съществуващата клауза, която задължава директора да предотвратява изтичане на информация¹⁴⁷. Друг дял от препоръките се отнася до засилване на контрола върху ЦРУ и другите агенции от страна на Конгреса и изпълнителната власт, включително създаването на смесена комисия за разузнавателната дейност към двете камари¹⁴⁸. Разследващият орган заключава, че заради липсата на здрави контролни механизми е възможно оказването на политически натиск за извършване на съмнителни действия най-вече от страна на Белия дом. В този смисъл е препоръчано ограничаване на подобен натиск върху Агенцията чрез формализиране на процедурите за одобрение на операции, каквото например е включването на СНС в процеса¹⁴⁹. Както повечето други разследващи комисии преди нея, „Рокфелер“ също препоръчва подобряването на комуникацията и по-тясната координация между агенциите¹⁵⁰.

Комисията „Пайк“ може би създава най-много главоболия в Белия дом и Лангли. Проблемът е в отношението на членовете ѝ към разузнавателната дейност. Както вече стана ясно, някои от тях са силно предубедени срещу ЦРУ. В общи линии настроението на по-левите демократи, преобладаващи в Комисията, е, че хората заслужават да знаят за какво се харчат парите им и по тази причина изискват чувствителна документация, която после „мистериозно“ изтича в пресата. След серия от конфликти между „Пайк“ и Белия дом и

¹⁴⁴ Вж. напр. *пак там*, с. 13.

¹⁴⁵ **Ford**, Harold P. *Цит. съч.*, с. 126. Вж. също **FRUS**, 1969–1976, Volume XXXVIII, Document 42.

¹⁴⁶ *Report to the President by the Commission on CIA...*, pp. 9–10.

¹⁴⁷ *Пак там*, с. 12.

¹⁴⁸ По принцип идеята за създаване на смесена комисия влиза в Конгреса от години. *Congressional Record*, Vol. 120, p. 31790. *Report to the President by the Commission on CIA...*, pp. 14–16.

¹⁴⁹ *Report to the President by the Commission on CIA...*, p. 25, 33.

¹⁵⁰ *Пак там*, с. 29–30; 39 сл.

най-вече убийството на Уелч, дори конгресмените извън Комисията започват да се убеждават, че постъпките на „Пайк“ са зловредни и впоследствие отказват да одобрят и публикуват нейния финален доклад¹⁵¹. Разбира се, текстът му веднага изтича в пресата. В него се обръща значително внимание на бюджета на Лангли и как формирането му и отчитането на похарчените средства не отговаря на повечето установени правила и надзорни механизми, които важат за другите държавни структури¹⁵². Комисията дори се опитва да оцени и качеството на разузнавателната дейност на Агенцията в скорошни външно-политически кризи като офанзивата Тет, Войната от Йом Кипур през 1973 г., Кипърската криза от 1974 г. и други¹⁵³. Някои от препоръките на „Пайк“ се припокриват с тези на другите комисии, като например разделянето на директорския пост на две, по-строг бюджетен контрол, засилване на ролята на главния инспектор на ЦРУ¹⁵⁴. За разлика от „Рокфелер“, конгресмените отхвърлят идеята за смесена комисия от двете камари на Конгреса¹⁵⁵. Комисията „Чърч“ е на същото мнение, което е логично от гледната точка на законодателите – една смесена комисия означава повече компромиси и по-малко власт. Комисията „Пайк“ е по-крайна в някои от препоръките си от другите разследващи органи. Например предлага пълна забрана за паравоенните операции в мирно време, докато останалите изискват изрично предварително одобрение от Белия дом и Конгреса¹⁵⁶. Предвижда се и лимитиране на продължителността на тайните операции до 12 месеца¹⁵⁷. На този фон другите комисии не си позволяват да предлагат толкова конкретни оперативни ограничения. Интересна и консистентна с философията на новото поколение леви демократи е препоръката надзорните комисии да получат правото да разсекретяват документацията по тяхна преценка¹⁵⁸.

Разследванията от 1975 г. безспорно са най-детайлното проучване на дейността на ЦРУ дотогава. Най-накрая Агенцията се обследва и от лица, които не са пряко свързани с нея. Но за съжаление, това не прави комисииите към Конгреса по-обективни от предхождащите ги разследващи органи. Може би най-голямата им слабост е разминаването между лични интереси и поставени

¹⁵¹ За конфликтите между Белия дом и Комисията „Пайк“ вж. *The Unexpurgated Pike Report. Report of the House Select Committee on Intelligence*, 1976. New York: McGraw-Hill, 1992, pp. 1–41; **Snider**, L. Britt. *Цум. съч.*, с. 200; **Prados**, John. *Lost Crusader...*, p. 319 sq.; **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, p. 435 sq.

¹⁵² Вж. *The Unexpurgated Pike Report...*, pp. 42–45.

¹⁵³ *Пак там*, с. 71 сл.

¹⁵⁴ *Пак там*, с. 175–177.

¹⁵⁵ *Пак там*, с. 174.

¹⁵⁶ *Пак там*, с. 175; **U.S. Senate**. *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...* Book 1, pp. 160–161.

¹⁵⁷ *The Unexpurgated Pike Report...*, p. 175.

¹⁵⁸ *Пак там*, с. 174.

цели. Двете комисии в Конгреса се възползват от моментната слабост на президентската институция, за да покажат сила в качеството си на първия конгрес след „Уотъргейт“. В тази ситуация ЦРУ като образ на изпълнителната власт е превърнато в инструмент в борбата за власт във Вашингтон. Председателят на сенатската комисия – Франк Чърч, има и лични политически амбиции и неговият основен приоритет е да се прочуе на гърба на разследването¹⁵⁹. Неслучайно най-запомнящите се моменти от работата на Комисията са публичните изслушвания, излъчвани по телевизията, на които сенаторите се стараят максимално да драматизират събитията¹⁶⁰. На Чърч му е угодно да обвини Лангли, че действа напълно безконтролно, защото самият той има амбиции за Овалния кабинет и не иска да очерня допълнително президентската институция. Докато твърдението му, че едва ли не Агенцията действа самостоятелно, се разпространява в пресата като горски пожар, опровержението е тихомълком включено в многотомния финален доклад¹⁶¹. От своя страна членовете на Комисията „Пайк“ не само показват предубеденото си отношение към разузнавателните служби от самото начало, но дори не прикриват партийните си пристрастия¹⁶². Неслучайно разглеждат „гафовете“ на Агенцията основно по времето на републиканските администрации на Никсън и Форд, защото мнозинството демократи не желаят да акцентират върху факта, че по-голямата част от разкритията датират от годините на управление на Кенеди и Джонсън. В крайна сметка, както при повечето обществени скандали, хората помнят основно гръмките обвинения, а не последвалите опровержения. За никого не е изненада, че в резултат репутацията на ЦРУ претърпява тотален срив – през 1975 г. едва 14% от американците и само 7% от студентите одобряват дейността на Агенцията¹⁶³.

Резултатите от работата на комисиите през 1975 г. са учудващо скромни на фона на зрелището, което предизвикват сензационните заглавия в пресата. Може би най-същественният продукт на порочния цикъл от скандали, изтичане на информация и нови скандали е трайната деморализация вътре в службите и особено в ЦРУ, чийто имидж е задълго очернен¹⁶⁴. Контролните механизми

¹⁵⁹ **Ford**, Gerald R. *Цум. съч.*, с. 265.

¹⁶⁰ Най-вече става дума за първото публично изслушване на комисията. Вж. **Helms**, Richard, **Hood**, William. *Цум. съч.*, с. 431; **Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men...*, р. 444.

¹⁶¹ Става дума за известната реплика на Чърч: „Хората ще осъзнаят, че ЦРУ се е държало като подивял слон, докато Конгресът си е затварял очите“. **Crewdson**, John M. *Church Doubts Plot Links to Presidents. The New York Times*, 19 July 1975, р. 1. За опровержението вж. **U.S. Senate. Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...** Book 1, р. 97.

¹⁶² **Jeffreys-Jones**, Rhodri. *Цум. съч.*, с. 208; **Kissinger**, Henry. *Цум. съч.*, с. 329.

¹⁶³ **Woods**, Randall B. *Цум. съч.*, гл. 20.

¹⁶⁴ **Jeffreys-Jones**, Rhodri. *Цум. съч.*, с. 215.

над разузнавателните дейности са засилени чрез създаването на две постоянни комисии за разузнаване – към Сената и към Камарата на представителите. Президентът също реформира дотогавашната система посредством засилване ролята на СНС, създаването на няколко нови координационни комитета и може би най-съществено чрез първия сериозен опит за ясно разпределение на ролите на различните структури на разузнавателната общност¹⁶⁵. През 1978 г. е гласуван и закон, уреждащ използването на специални разузнавателни средства върху американски граждани¹⁶⁶. През 1980 г. най-накрая е отменено изискването за отчитане на тайните операции пред 8 комисии (шестте по силата на поправката Хюз – Райън плюс новосъздадените две), с което започва процесът на нормализация на отношенията между ЦРУ и Конгреса. За съжаление на най-борбените конгресмени, нормализация в случая означава връщане на топката обратно в президентската институция.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разглеждането на представените по-горе събития показва, че въпреки правилното идентифициране на проблемите, не е намерен правилният инструментариум за тяхното окончателно разрешаване. Има няколко основни фактора, благодарение на които на практика се провалят опитите за реформиране на ЦРУ през 60-те и 70-те години.

На първо място, личните интереси на различните участници в процесите. Президентите нямат интерес да променят изконно разузнавателните агенции, които им предоставят повече гъвкавост във външната политика, или както се изразява Колби: „... вариант между дипломатически протест и изпращане на морските пехотинци“¹⁶⁷. В допълнение към това – колкото по-неясни са процедурите по одобрение и контрол над оперативната дейност, толкова по-лесно е за президентите да се измъкнат от отговорност при провал. Липсата на ясни правила означава и прекалено осляняне на личната преценка на обитателя на Овалния кабинет, което може да доведе до злоупотреба с власт, както е случаят при Никсън. До втората половина на 60-те години Конгресът също няма интерес от промяна на съществуващото положение. Главна причина за това е липсата на политически дивиденди. Конгресмените обикновено

¹⁶⁵ **Executive** Order 11905, February 18, 1976. Public Papers of the Presidents: Gerald R. Ford.

¹⁶⁶ **Foreign** Intelligence Surveillance Act of 1978, Pub. L. 95–511. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 92 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form:

<https://www.govinfo.gov/app/collection/statute/1978>

¹⁶⁷ Цит. по: William Colby, “Statement to the House Select Committee on Intelligence,” August 6, 1975, RG 263, 190-24-33-5, Acct. 94-010, Box 6, Folder 17a, Records of the CIA, National Archives and Records Administration, College Park, MD. **Durbin**, Brent. *Цит. съч.*, с. 10.

са демотивирани да се захванат със сектори, от които не могат да извлекат публичност пред електората си. Неслучайно законодателят се активизира едва когато темата за ЦРУ нашумява в пресата във втората половина на 60-те и 70-те години. Освен това през 40-те и 50-те години Капитолият приема доминантната роля на Белия дом по въпросите на националната сигурност, защото все още е налице следвоенният консенсус за външна политика. Както видяхме, законодателят започва сериозни опити за промяна едва когато се появяват значителни междуинституционални разногласия около Виетнамската война във втората половина на 60-те години. От своя страна Лангли умело дефинира проблемите си, но трудно прилага решенията за тях. Разбира се, това е характерно за всяка институция – бюрократичната инерция понякога е трудна за преодоляване. В разузнавателните агенции е още по-лошо, защото те сами контролират реформения процес и еднолично преценяват дали дадена мярка работи или не. Освен това огромният брой членове на разузнавателната общност – 18 структури към 2022 г., води и до безкрайни вътрешни борби за доминация, което пречи на успешното междуведомствено сътрудничество. В крайна сметка малко или много всичко опира и до нежеланието на властимащите да се разделят с властта си – президентите не искат да спрат да разполагат с възможността да командват тайни армии, а директорите на ЦРУ категорично отказват да се освободят от част от правомощията си чрез разделяне на поста ръководител на ЦРУ и такъв на цялата общност.

Второ, дори да приемем, че всички страни имат само добри намерения, липсата на информация категорично спъва прокарването на реформи. В този смисъл не трябва да се пренебрегва ролята на журналистическите разкрития от края на 60-те и началото на 70-те години. Невъзможно е за ръководните институции да премахнат лошите практики от дейност, за чието съществуване не подозират. Дори когато фрагменти от оперативната дейност на Агенцията стават обществено достояние, фактът, че ЦРУ контролира достъпа до информация на разследващите органи опорочава почти всички опити за поставяне на обективна оценка. Дори през 1975 г. основната причина, поради която комисиите получават толкова богат набор от документация, е личното възприятие на Колби по отношение на нуждата от повече прозрачност. Освен това липсата на възможност за дългосрочно проследяване на събитията води до отслабен капацитет на всяко външно проучване да определи хроничните проблеми в разузнавателната общност. Неслучайно всички разследващи органи до 1975 г. включват в състава си и служители на Лангли. Трудно е да се даде обективна оценка на дългогодишната работа на една агенция, ако човек тепърва се запознава с най-основните функции на въпросната институция.

Третият сериозен проблем пред реализиране на реформи са разногласията относно целите им. Най-изчистеният случай наблюдаваме при администрацията на Кенеди след провала на десанта при Залива на прасетата. Основна-

та цел на последвалото разследване е определяне на допуснатите грешки и предотвратяване на възможността да се повторят. През 1975 г. обаче липсва консенсус за размах на реформите. Ако за едни ЦРУ трябва да се забрани, според други не е необходимо да се правят каквито и да е промени. Един от най-очевидните примери е провеждането на тайни операции. Според най-либералните представители на Конгреса и администрацията те са несъвместими с американските демократични принципи и трябва да бъдат забранени¹⁶⁸. По-умерените смятат, че тайните операции са необходими, но те трябва да се прилагат само при крайна нужда¹⁶⁹. Най-консервативните са на мнение, че политиката на САЩ трябва да е съобразена с реалностите на заобикалящия ги свят и в този смисъл те са нужен инструмент на външната политика в условията на Студената война¹⁷⁰. Липсата на широк консенсус практически означава невъзможност за реформиране на който и да е обществен сектор.

През 80-те години статуквото отпреди 1975 г. е малко или много възстановено. Показателно за това е аферата „Иран-Контра“ от 1986 г., която илюстрира, че привидно постигнатата по-голяма прозрачност на институциите е илюзорна. След 11 септември 2001 г. наблюдаваме известна повторимост на историята с разкритията за мъчения от страна на агенти на ЦРУ и новия „голям злодей“ Агенцията за национална сигурност и откриването на програмите ѝ за масово наблюдение над американски граждани през 2013 г. Както и по време на Студената война, изглежда Войната с тероризма за момента парализира институциите от провеждане на сериозни реформи. С други думи, все още не е намерена формулата за съвместимост между разузнавателните служби, външните опасности и демократичните процеси.

¹⁶⁸ Вж. напр. изказванията на Мортън Халперин пред Комисията „Чърч“ и конгресмен Робърт Дринън от Масачузетс. **U.S. Senate. Hearings Before the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities of the U.S. Senate.** Vol. 7, Covert Action, December 4 and 5, 1975. Washington: USGPO, 1976, pp. 60–61; Rep. Drinan, **Congressional Record**, Vol. 120, pp. 31324–31325, 32442.

¹⁶⁹ Вж. напр. финалния доклад на Комисията „Чърч“ и изказването на Кларк Клифърд пред нея. **U.S. Senate. Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations...** Book 1, p. 160; **U.S. Senate. Hearings Before the Select Committee to Study Governmental Operations...**, p. 52.

¹⁷⁰ Класическата защита на действията на ЦРУ е обстойно представена от Алън Дълес. **Dulles, Allen. Цит. съч.**, с. 181. Вж. също **Kissinger, Henry. Цит. съч.**, с. 338–339.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

ДОКУМЕНТИ

An Analysis of the Cuban Operation by the Deputy Director (Plans), Central Intelligence Agency, 18 January 1962. *The National Security Archive* [online]. 1 August 2011 [Viewed 16 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB353/>.

Central Intelligence Agency Act of 1949, Pub. L. 81-110, Sec. 6; 10. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 63 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form: <https://www.loc.gov/collections/united-states-statutes-at-large>.

Congressional Record. Vol. 113. Washington: USGPO, 1967.

Congressional Record. Vol. 120. Washington: USGPO, 1974.

Congressional Record. Vol. 121. Washington: USGPO, 1975.

Department of State Bulletin. Vol. 56. Washington: USGPO, 1967.

Foreign Assistance Act of 1974. Pub. L. 93-559, Title III, Sec. 32. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 88 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form: <https://www.govinfo.gov/app/collection/statute/>.

Foreign Intelligence Surveillance Act of 1978, Pub. L. 95-511. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 92 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form: <https://www.govinfo.gov/app/collection/statute/1978>.

FRUS, 1945–1950, Emergence of the Intelligence Establishment. Washington: USGPO, 1996.

FRUS, 1950–1955, The Intelligence Community. Washington: USGPO, 2007.

FRUS, 1961–1963, Vol. VIII, National Security Policy. Washington: USGPO, 1996.

FRUS, 1961–1963, Vol. X, Cuba, January 1961 – September 1962. Washington: USGPO, 1997.

FRUS, 1961–1963, Vol. XXV, Organization of Foreign Policy; Information Policy; United Nations; Scientific Matters. Washington: USGPO, 2001.

FRUS, 1964–1968, Vol. XXXIII, Organization and Management of Foreign Policy; United Nations. Washington: USGPO, 2004.

FRUS, 1969–1976, Vol. II, Organization and Management of U.S. Foreign Policy, 1969–1972. Washington: USGPO, 2006.

FRUS, 1969-1976, Volume XXXVIII, Part 2, Organization and Management of Foreign Policy; Public Diplomacy, 1973–1976. Washington: USGPO, 2014.

Inspector General's Survey of the Cuban Operation and Associated Documents. *The National Security Archive* [online]. 1 August 2011 [Viewed 14 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB353/>.

James Schlesinger Memorandum, 9 May 1973. *National Security Archive* [online]. [Viewed 23 June 2022]. Available from: https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB222/schlesinger_jewels.pdf.

National Security Act of 1947, Pub. L. 80-253, Sec. 102 (d). In: U.S. Statutes at Large, Vol. 61 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form: <https://www.loc.gov/collections/united-states-statutes-at-large>.

Public Papers of the Presidents: Dwight D. Eisenhower. *Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project*. [online] [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.presidency.ucsb.edu/people/president/dwight-d-eisenhower>.

- Public Papers of the Presidents: Gerald R. Ford.** *Online by Gerhard Peters and John T Woolley, The American Presidency Project.* [online] [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.presidency.ucsb.edu/people/president/gerald-r-ford>.
- Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy.** *Online by Gerhard Peters and John T Woolley, The American Presidency Project.* [online] [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.presidency.ucsb.edu/people/president/john-f-kennedy>.
- Report on the Covert Activities of the Central Intelligence Agency.** *CIA FOIA Reading Room* [online]. 12 December 2016 [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp86b00269r000100040001-5>.
- Report to the President by the Commission on CIA Activities Within the United States, June 1975.** Washington: USGPO, 1975.
- The CIA's Family Jewels.** *CIA FOIA Reading Room* [online]. [Viewed 24 June 2022]. Available from: <https://www.cia.gov/readingroom/document/0001451843>.
- The Official History of the Bay of Pigs Operation.** *The National Security Archive* [online]. 15 August 2011 [Viewed 14 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB355/index.htm>.
- U.S. Senate.** *Hearings Before the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities of the U.S. Senate.* Vol. 7, Covert Action, December 4 and 5, 1975. Washington: USGPO, 1976.
- U.S. Senate.** *The Senate Watergate Report. The Final Report of the Senate Select Committee on Presidential Campaign Activities (the Ervin Committee),* Vol. I. Washington: A Dell Book, 1974.
- U.S. Senate.** *Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders. An Interim Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities,* November 20, 1975. Washington: USGPO, 1975.
- U.S. Senate.** *Covert Action in Chile, 1963–1973. Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities.* Washington: USGPO, 1975.
- U.S. Senate.** *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities. Foreign and Military Intelligence.* Book I, April 26, 1976. Washington: USGPO, 1976.
- U.S. Senate.** *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities. Intelligence Activities and the Rights of Americans.* Book II, April 26, 1976. Washington: USGPO, 1976.
- The Unexpurgated Pike Report.** *Report of the House Select Committee on Intelligence,* 1976. New York: McGraw–Hill, 1992.

ЛИТЕРАТУРА

- Баев,** Йордан. *Американското разузнаване и България (1941–1991).* София: Изток – Запад, 2021.
- Николова,** Ивана. „Печалната загуба“: отношението на Съединените щати към управлението на Салвадор Алиенде, 1970–1973 г. В: *Източна Европа и Латинска Америка.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017, с. 189–216.

- Agee**, Philip. *Inside the Company. CIA Diary*. London: Stonehill, 1975.
- Ahern**, Thomas L. Jr. *Vietnam Declassified. The CIA and Counterinsurgency*. Lexington: The University of Kentucky Press, 2010.
- Barett**, David M. *The CIA & Congress. The Untold Story from Truman to Kennedy*. Lawrence: University Press of Kansas, 2005.
- Breckinridge**, Scott D. *The CIA and the U.S. Intelligence System*. London: Routledge, 2019.
- Callanan**, James. *Covert Action in the Cold War US Policy, Intelligence and CIA Operations*. London: I.B. Tauris, 2010.
- Clifford**, Clark, **Holbrooke**, Richard. *Counsel to the President: A Memoir*. New York: Anchor Books Doubleday, 1992.
- Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men. My Life in the CIA*. New York: Simon and Schuster, 1978.
- Colby**, William, **Mccargar**, James. *Lost Victory. A Firsthand Account of America's Sixteen-Year Involvement in Vietnam*. Chicago: Contemporary Books, 1989.
- Congress and the Nation: A Review of Government and Politics*. Vol. II, 1965–1968. Washington: Congressional Quarterly Service, 1969.
- Congress and the Nation: A Review of Government and Politics*. Vol. IV, 1973–1976. Washington: Congressional Quarterly Service, 1977.
- Crowdson**, John M. Church Doubts Plot Links to Presidents. *The New York Times*, 19 July 1975.
- Daugherty**, William J. *Executive Secrets: Covert Action & the Presidency*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2004.
- Dulles**, Allen. *The Craft of Intelligence*. New York: Harper & Row, 1965.
- Durbin**, Brent. *The CIA and the Politics of US Intelligence Reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Escalante**, Fabián. *CIA covert operations against Cuba, 1959–62*. Melbourne: Ocean Press, 1995.
- Ford**, Gerald R. *A Time to Heal. The Autobiography of Gerald R. Ford*. New York: Harper & Row, 1979.
- Ford**, Harold P. *William E. Colby as Director of Central Intelligence*. Washington: CIA History Staff, 1993.
- Helms**, Richard, **Hood**, William. *A Look Over My Shoulder: A Life in the Central Intelligence Agency*. New York: Random House, 2003.
- Hersh**, Seymour M. HUGE C.I.A. OPERATION REPORTED IN U.S. AGAINST ANTIWAR FORCES, OTHER DISSIDENTS IN NIXON YEARS. *The New York Times*, 22 December 1974, p. 1.
- Immerman**, Richard H. *The Hidden Hand: A Brief History of the CIA*. Hoboken: Wiley Blackwell, 2014.
- Jeffreys-Jones**, Rhodri. *The CIA & American Democracy*. Third Edition. New Haven: Yale University Press, 2003.
- Johnson**, Loch. K. *America's Secret Power: The CIA in a Democratic Society*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Kissinger**, Henry. *Years of Renewal*. New York: Phoenix Press, 2000.

- Lyon, Verne.** CHAOS on Campus: I Spied for the CIA. In: *The CIA on Campus. Essays on Academic Freedom and the National Security State*. Ed. by Philip Zwierling. Jefferson: McFarland & Company, 2011, 147–167.
- Marchetti, Victor, Marks, John D.** *The CIA and the Cult of Intelligence*. Third Edition. New York: Dell Publishing, 1983.
- Morgan, Thomas B.** *Among the Anti-Americans*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967.
- Nixon, Richard.** *Six Crises*. Richard Nixon Centennial Edition. New York: Simon & Schuster, 2013.
- O’Sullivan, Shane.** *Dirty Tricks. Nixon, Watergate, and the CIA*. New York: Hot Books, 2018.
- Paget, Karen M.** *Patriotic Betrayal. The Inside Story of the CIA’s Secret Campaign to Enroll American Students in the Crusade Against Communism*. New Haven: Yale University Press, 2015.
- Paterson, Thomas G.** *Meeting the Communist Threat: Truman to Reagan*. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- Powers, Thomas.** *Intelligence Wars. American Secret History from Hitler to al-Qaeda. Revised and Expanded Edition*. New York: New York Review Books, 2004.
- Powers, Thomas.** *The Man Who Kept the Secrets. Richard Helms and the CIA*. New York: Pocket Books, 1979.
- Prados, John.** *Lost Crusader: The Secret Wars of CIA Director William Colby*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Prados, John.** *The Family Jewels: The CIA, Secrecy and Presidential Power*. Updated Edition. Austin: University of Texas Press, 2013.
- Price, David.** Uninvited Guests: A Short History of the CIA on Campus. In: *The CIA on Campus. Essays on Academic Freedom and the National Security State*. Ed. by Philip Zwierling. Jefferson: McFarland & Company, 2011, pp. 33–60.
- Rafalko, Frank J.** *MH/CHAOS: The CIA’s Campaign Against the Radical New Left and the Black Panthers*. Annapolis: Naval Institute Press, 2011.
- Rositzke, Harry.** *The CIA’s Secret Operations. Espionage, Counterespionage, and Covert Action*. London: Routledge, 2019.
- Snider, L. Britt.** *The Agency and the Hill: CIA’s Relationship with Congress, 1946–2004*. Washington: Center for the Study of Intelligence, 2008.
- Weiner, Tim.** *Legacy of Ashes. The History of the CIA*. New York: Doubleday, 2007.
- Wilford, Hugh.** *The Mighty Wurlitzer. How the CIA Played America*. Cambridge: Harvard University Press, 2009.
- Woods, Randall B.** *Shadow Warrior. William Egan Colby and the CIA*. New York: Basic Books, 2013.

REFERENCES

DOCUMENTS

- An Analysis** of the Cuban Operation by the Deputy Director (Plans), Central Intelligence Agency, 18 January 1962. *The National Security Archive* [online]. 1 August 2011 [Viewed 16 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB353/>.
- Central Intelligence Agency Act of 1949**, Pub. L. 81-110, Sec. 6; 10. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 63 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form: <https://www.loc.gov/collections/united-states-statutes-at-large>.
- Congressional Record*. Vol. 113. Washington: USGPO, 1967.
- Congressional Record*. Vol. 120. Washington: USGPO, 1974.
- Congressional Record*. Vol. 121. Washington: USGPO, 1975.
- Department of State Bulletin*. Vol. 56. Washington: USGPO, 1967.
- Foreign Assistance Act of 1974**. Pub. L. 93-559, Title III, Sec. 32. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 88 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form: <https://www.govinfo.gov/app/collection/statute/>
- Foreign Intelligence Surveillance Act of 1978**, Pub. L. 95–511. In: U.S. Statutes at Large, Vol. 92 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form: <https://www.govinfo.gov/app/collection/statute/1978>
- FRUS**, 1945–1950, Emergence of the Intelligence Establishment. Washington: USGPO, 1996.
- FRUS**, 1950–1955, The Intelligence Community. Washington: USGPO, 2007.
- FRUS**, 1961–1963, Vol. VIII, National Security Policy. Washington: USGPO, 1996.
- FRUS**, 1961–1963, Vol. X, Cuba, January 1961 – September 1962. Washington: USGPO, 1997.
- FRUS**, 1961–1963, Vol. XXV, Organization of Foreign Policy; Information Policy; United Nations; Scientific Matters. Washington: USGPO, 2001.
- FRUS**, 1964–1968, Vol. XXXIII, Organization and Management of Foreign Policy; United Nations. Washington: USGPO, 2004.
- FRUS**, 1969–1976, Vol. II, Organization and Management of U.S. Foreign Policy, 1969–1972. Washington: USGPO, 2006.
- FRUS**, 1969–1976, Volume XXXVIII, Part 2, Organization and Management of Foreign Policy; Public Diplomacy, 1973–1976. Washington: USGPO, 2014.
- Inspector General’s Survey of the Cuban Operation and Associated Documents**. *The National Security Archive* [online]. 1 August 2011 [Viewed 14 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB353/>.
- James Schlesinger Memorandum**, 9 May 1973. *National Security Archive* [online]. [Viewed 23 June 2022]. Available from: https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB222/schlesinger_jewels.pdf.
- National Security Act of 1947**, Pub. L. 80-253, Sec. 102 (d). In: U.S. Statutes at Large, Vol. 61 [online]. [Viewed 05.04.2023]. Available form: <https://www.loc.gov/collections/united-states-statutes-at-large>.

- Public Papers of the Presidents: Dwight D. Eisenhower.** *Online by Gerhard Peters and John T Woolley, The American Presidency Project.* [online] [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.presidency.ucsb.edu/people/president/dwight-d-eisenhower>.
- Public Papers of the Presidents: Gerald R. Ford.** *Online by Gerhard Peters and John T Woolley, The American Presidency Project.* [online] [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.presidency.ucsb.edu/people/president/gerald-r-ford>.
- Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy.** *Online by Gerhard Peters and John T Woolley, The American Presidency Project.* [online] [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.presidency.ucsb.edu/people/president/john-f-kennedy>.
- Report on the Covert Activities of the Central Intelligence Agency.** *CIA FOIA Reading Room* [online]. 12 December 2016 [Viewed 29 June 2022]. Available from: <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp86b00269r000100040001-5>.
- Report to the President by the Commission on CIA Activities Within the United States,** June 1975. Washington: USGPO, 1975.
- The CIA's Family Jewels.** *CIA FOIA Reading Room* [online]. [Viewed 24 June 2022]. Available from: <https://www.cia.gov/readingroom/document/0001451843>.
- The Official History of the Bay of Pigs Operation.** *The National Security Archive* [online]. 15 August 2011 [Viewed 14 June 2022]. Available from: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB355/index.htm>.
- U.S. Senate.** *Hearings Before the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities of the U.S. Senate.* Vol. 7, Covert Action, December 4 and 5, 1975. Washington: USGPO, 1976.
- U.S. Senate.** *The Senate Watergate Report. The Final Report of the Senate Select Committee on Presidential Campaign Activities (the Ervin Committee),* Vol. I. Washington: A Dell Book, 1974.
- U.S. Senate.** *Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders. An Interim Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities,* November 20, 1975. Washington: USGPO, 1975.
- U.S. Senate.** *Covert Action in Chile, 1963–1973. Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities.* Washington: USGPO, 1975.
- U.S. Senate.** *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities. Foreign and Military Intelligence.* Book I, April 26, 1976. Washington: USGPO, 1976.
- U.S. Senate.** *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with respect to Intelligence Activities. Intelligence Activities and the Rights of Americans.* Book II, April 26, 1976. Washington: USGPO, 1976.
- The Unexpurgated Pike Report.** *Report of the House Select Committee on Intelligence,* 1976. New York: McGraw–Hill, 1992.

BIBLIOGRAPHY

- Baev, Jordan.** *Amerikanskoto razuznavane i Bulgaria (1941–1991).* Sofia: Iztok – Zapad, 2021.
- Nikolova, Ivana.** „Pechalnata zaguba“: odnosnenieto na Saedinenite shtati kam upravlenieto na Salvador Aliende, 1970–1973 g. V: *Iztochna Evropa i Latinska Amerika.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, 2017, s. 189–216.

- Agee**, Philip. *Inside the Company. CIA Diary*. London: Stonehill, 1975.
- Ahern**, Thomas L. Jr. *Vietnam Declassified. The CIA and Counterinsurgency*. Lexington: The University of Kentucky Press, 2010.
- Barett**, David M. *The CIA & Congress. The Untold Story from Truman to Kennedy*. Lawrence: University Press of Kansas, 2005.
- Breckinridge**, Scott D. *The CIA and the U.S. Intelligence System*. London: Routledge, 2019.
- Callanan**, James. *Covert Action in the Cold War. US Policy, Intelligence and CIA Operations*. London: I.B. Tauris, 2010.
- Clifford**, Clark, **Holbrooke**, Richard. *Counsel to the President: A Memoir*. New York: Anchor Books Doubleday, 1992.
- Colby**, William, **Forbath**, Peter. *Honorable Men. My Life in the CIA*. New York: Simon and Schuster, 1978.
- Colby**, William, **Mccargar**, James. *Lost Victory. A Firsthand Account of America's Sixteen-Year Involvement in Vietnam*. Chicago: Contemporary Books, 1989.
- Congress and the Nation: A Review of Government and Politics*. Vol. II, 1965–1968. Washington: Congressional Quarterly Service, 1969.
- Congress and the Nation: A Review of Government and Politics*. Vol. IV, 1973–1976. Washington: Congressional Quarterly Service, 1977.
- Crowdson**, John M. Church Doubts Plot Links to Presidents. *The New York Times*, 19 July 1975.
- Daugherty**, William J. *Executive Secrets: Covert Action & the Presidency*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2004.
- Dulles**, Allen. *The Craft of Intelligence*. New York: Harper & Row, 1965.
- Durbin**, Brent. *The CIA and the Politics of US Intelligence Reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Escalante**, Fabián. *CIA covert operations against Cuba, 1959–62*. Melbourne: Ocean Press, 1995.
- Ford**, Gerald R. *A Time to Heal. The Autobiography of Gerald R. Ford*. New York: Harper & Row, 1979.
- Ford**, Harold P. *William E. Colby as Director of Central Intelligence*. Washington: CIA History Staff, 1993.
- Helms**, Richard, **Hood**, William. *A Look Over My Shoulder: A Life in the Central Intelligence Agency*. New York: Random House, 2003.
- Hersh**, Seymour M. HUGE C.I.A. OPERATION REPORTED IN U.S. AGAINST ANTI-WAR FORCES, OTHER DISSIDENTS IN NIXON YEARS. *The New York Times*, 22 December 1974, p. 1.
- Immerman**, Richard H. *The Hidden Hand: A Brief History of the CIA*. Hoboken: Wiley Blackwell, 2014.
- Jeffreys-Jones**, Rhodri. *The CIA & American Democracy*. Third Edition. New Haven: Yale University Press, 2003.
- Johnson**, Loch. K. *America's Secret Power: The CIA in a Democratic Society*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Kissinger**, Henry. *Years of Renewal*. New York: Phoenix Press, 2000.

- Lyon**, Verne. *CHAOS on Campus: I Spied for the CIA*. In: *The CIA on Campus. Essays on Academic Freedom and the National Security State*. Ed. by Philip Zerwling. Jefferson: McFarland & Company, 2011, 147–167.
- Marchetti**, Victor, **Marks**, John D. *The CIA and the Cult of Intelligence*. Third Edition. New York: Dell Publishing, 1983.
- Morgan**, Thomas B. *Among the Anti-Americans*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967.
- Nixon**, Richard. *Six Crises*. Richard Nixon Centennial Edition. New York: Simon & Schuster, 2013.
- O’Sullivan**, Shane. *Dirty Tricks. Nixon, Watergate, and the CIA*. New York: Hot Books, 2018.
- Paget**, Karen M. *Patriotic Betrayal. The Inside Story of the CIA’s Secret Campaign to Enroll American Students in the Crusade Against Communism*. New Haven: Yale University Press, 2015.
- Paterson**, Thomas G. *Meeting the Communist Threat: Truman to Reagan*. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- Powers**, Thomas. *Intelligence Wars. American Secret History from Hitler to al-Qaeda. Revised and Expanded Edition*. New York: New York Review Books, 2004.
- Powers**, Thomas. *The Man Who Kept the Secrets. Richard Helms and the CIA*. New York: Pocket Books, 1979.
- Prados**, John. *Lost Crusader: The Secret Wars of CIA Director William Colby*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Prados**, John. *The Family Jewels: The CIA, Secrecy and Presidential Power*. Updated Edition. Austin: University of Texas Press, 2013.
- Price**, David. *Uninvited Guests: A Short History of the CIA on Campus*. In: *The CIA on Campus. Essays on Academic Freedom and the National Security State*. Ed. by Philip Zerwling. Jefferson: McFarland & Company, 2011, pp. 33–60.
- Rafalko**, Frank J. *MH/CHAOS: The CIA’s Campaign Against the Radical New Left and the Black Panthers*. Annapolis: Naval Institute Press, 2011.
- Rositzke**, Harry. *The CIA’s Secret Operations. Espionage, Counterespionage, and Covert Action*. London: Routledge, 2019.
- Snider**, L. Britt. *The Agency and the Hill: CIA’s Relationship with Congress, 1946–2004*. Washington: Center for the Study of Intelligence, 2008.
- Weiner**, Tim. *Legacy of Ashes. The History of the CIA*. New York: Doubleday, 2007.
- Wilford**, Hugh. *The Mighty Wurlitzer. How the CIA Played America*. Cambridge: Harvard University Press, 2009.
- Woods**, Randall B. *Shadow Warrior. William Egan Colby and the CIA*. New York: Basic Books, 2013.